

KOMBATANT

BIULETYN URZĘDU DO SPRAW KOMBATANTÓW I OSÓB REPRESJONOWANYCH

3 (170)

Marzec 2005

ISSN 0867-8952

60. rocznica przetłamania Wątu Pomorskiego

Relacja z uroczystości
na Cmentarzu Wojennym
w Wałczu-Bukowinie — str. 3 i 4

Fot. J. Rożejński

Prezydent
Rzeczypospolitej Polskiej

Warszawa, 27 stycznia 2005 roku

Pan
Jan Turski
Sekretarz Stanu
Kierownik Urzędu do Spraw Kombatantów
i Osób Represjonowanych

Szanowny Panie Ministrze,

Objęcie honorowym patronatem uroczystości 60. rocznicy zakończenia II wojny światowej przyjmuję jako zaszczytny obowiązek.

Po ataku hitlerowskich Niemiec na Polskę we wrześniu 1939 roku, przez sześć lat na terytorium czterdziestu krajów toczyły się działania wojenne przeciw najeźdźcom w obronie elementarnych wartości cywilizowanego świata. Obok milionów żołnierzy sojusznicznych armii o wolność i niepodległość walczyły liczne oddziały ruchu oporu w krajach okupowanych. Polacy, którzy jako pierwsi przeciwstawili się faszystowskiej agresji, walczyli na wszystkich frontach tej wojny.

W tej największej i najokrutniejszej wojnie w historii świata zagładzie uległo ponad 50 milionów ludzkich istnień. Polska zapłaciła szczególnie wysoką cenę – zginęło przeszło 6 milionów jej obywateli. Zniszczeniu, a czasem unicestwieniu, ulegały miasta, wsie, fabryki, szpitale, uczelnie, dobra kultury. Zrównano z ziemią Warszawę, ponieważ była Stolicą Narodu, który nigdy podczas tej fali okrucieństw nie wyrzekł się wolności.

Na terytorium okupowanej Polski w obozach zagłady dopełnił się los mężczyzn, kobiet i dzieci z różnych stron świata, tutaj też najeźdźcy dokonali zbrodni Holocaustu.

Od tamtych wydarzeń minął długi czas. Zbliżyło się wiele ran, odbudowaliśmy naszą Ojczyznę, żyjemy w państwie bezpiecznym, zintegrowanym z demokratycznym światem. Ale nigdy nie wolno nam zapomnieć ani tamtego kataklizmu, ani wrogich ludzkości motywów, którymi kierowali się naziści. Pamięć o zbrodniach i bohaterstwie winniśmy przekazywać następnym pokoleniom. Z największą czcią odnosić się do tych, którym zawdzięczamy pokój i istnienie.

Jestem przekonany, że nadchodząca rocznica zainspiruje nas do szukania wokół siebie dobra, szlachetności, wzajemnej przyjaźni i życzliwości, które człowiek może i powinien ofiarować człowiekowi.

← pominięto
Aleksander Kwaśniewski

Aleksander Kwaśniewski

60. rocznica przełamania Wału Pomorskiego

Fot. J. Rozeński

Uroczystości na Cmentarzu Wojennym w Wałczu-Bukowinie

Z Waszej krwi zrodziła się wolna i niepodległa Polska...

Znaczącym wydarzeniem w kalendarzu uroczystości kombatanckich były obchody 60. rocznicy przełamania Wału Pomorskiego i powrotu Ziemi Wałeckiej do Macierzy, zorganizowane 10 lutego 2005 r. przez władze samorządowe powiatu wałeckiego i miasta Wałcza. Dzięki inicjatywie Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych, obchodom tym nadano szczególnie uroczysty i ogólnopolski charakter.

W centralnej części uroczystości, w Apelu Poległych na Cmentarzu Wojennym na Bukowinie, wziął udział premier Rządu RP prof. **Marek Belka**, któremu towarzyszyli parlamentarzyści, przedstawiciele centralnych władz państwowych, Wojska Polskiego i innych służb mundurowych. Urząd do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych reprezentowali minister **Jan Turski** oraz jego zastępca **Jerzy Kozłowski**. Przybyli również przedstawiciele naczelnych władz organizacji kombatanckich i stowarzyszeń żołnierskich wraz z liczną grupą kombatantów – uczestników walk o przełamanie Wału Pomorskiego.

Ciąg dalszy na str. 4

Fot. B. Stankiewicz

Na zdjęciu od prawej siedzą: prezes Rady Ministrów prof. Marek Belka, minister Jan Turski – kierownik Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych, prezes Zarządu Głównego ZKRP i BWP gen. Wacław Szklarski

Fot. J. Rozeński

Prezes Rady Ministrów prof. Marek Belka oddał cześć bohaterom boju o Wał Pomorski i złożył wieniec przed Pomnikiem na Cmentarzu Wojennym na Bukowinie.

– Zdobycie Wału Pomorskiego stało się symbolem żołnierskiej odwagi, wierności przysiędze, ofiarności i poświęcenia. Czyn zbrojny żołnierzy walczących o zdobycie Wału Pomorskiego przeszedł do tradycji i żyje w świadomości naszego narodu – mówił.

Skierował także słowa wdzięczności do obecnych na uroczystości weteranów walk, uczestników szturm na Wał Pomorski i uczestników innych wojennych zdarzeń: *Z Waszej krwi zrodziła się wolna i niepodległa Polska.*

Szef rządu podziękował władzom i społeczeństwu Ziemi Wałeckiej za godne kultywowanie chlubnych tradycji polskiego oręża i dbałość o miejsca wiecznego spoczynku żołnierzy.

Ciąg dalszy ze str. 3

W przemówieniach wygłoszonych na Cmentarzu Wojennym kolejno przez: burmistrza Wałcza **Zdzisława Tuderka**, premiera Rządu RP prof. **Marka Belkę** oraz prezesa Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych gen. dyw. **Wacława Szklarskiego**, bezpośredniego uczestnika tych walk – przypomniano heroiczne zmagania żołnierzy Wojska Polskiego i Armii Radzieckiej z hordami hitlerowskich najeźdźców. Oddano hołd bohaterom oraz uczczono poległych żołnierzy, zarówno Polaków, żołnierzy Armii Radzieckiej wszystkich narodowości, a także poległych żołnierzy niemieckich.

Modlitwę ekumeniczną odprawili przedstawiciele Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego, Prawosławnego Ordynariatu Wojskowego oraz Ewangelickiego Duszpasterstwa Wojskowego.

Na długo pozostaną w pamięci słowa uroczystego Apelu Poległych odczytanego przez młodego oficera przy wtórze żołnierskich werbli. Po oddaniu salw przez Kompanię Honorową Wojska Polskiego, złożono wieńce na płycie cmentarnej.

*

Po zakończeniu uroczystości na Cmentarzu Wojennym na Bukowinie odbyła się Akademia Patriotyczna w hali widowiskowo-sportowej Zespołu Szkół Miejskich, w czasie której zostały wygłoszone okolicznościowe przemówienia oraz wręczono odznaczenia państwowe nadane przez Prezydenta RP oraz inne odznaczenia okolicznościowe. Odczytano również braterskie posłanie Związku Żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie skierowane do kombatantów – uczestników uroczystości. Młodzież szkolna przygotowała inscenizację patriotyczną, której przesłanie brzmiało: nigdy więcej wojny.

Na zakończenie uroczystości odbył się koncert, przybyłego z Warszawy, Reprezentacyjnego Zespołu Artystycznego Wojska Polskiego.

Zenon BIESAGA

Fot. J. Rożeński

Na uroczystości przybyła liczna grupa kombatantów – uczestników walk o przełamanie Wału Pomorskiego

Młodzież ze szkół zrzeszonych w Stowarzyszeniu „Klub Przyjaciół Szkół i Organizacji Monte Cassino”

Prezes Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych gen. dyw. Wacław Szklarski:

(...) Przed 60 laty 1 Armia WP docierała do tego rejonu. Wałcz został wyzwolony i przywrócony Macierzy. Czołowe jednostki 1 Frontu Białoruskiego Armii Radzieckiej dotarły do Odry w rejonie Kostrzyna. Zwycięstwo nad hitlerowską III Rzeszą było już o krok przed nami.

Byłem uczestnikiem tamtych wydarzeń. Jako żołnierz – dowódca plutonu piechoty 2 Dywizji Piechoty im. J. H. Dąbrowskiego podczas walk pod Mirosławcem zostałem ranny i tu, w Wałczu w polowym szpitalu nr 16, wracałem do zdrowia.

Po trzech tygodniach wróciłem na front w rejonie Kamienia Pomorskiego i jak wielu moich towarzyszy broni skończyłem swój szlak bojowy na zachód od Berlina, nad Łabą.

Pamiętam, jak po wyzwoleniu Warszawy w ciągu ponad dwutygodniowego marszu polskie dywizje pokonały ponad 450 km przestrzeń – w siarczystym mrozie, szalejącym wietrze i śnieżycy dotarły do tego rejonu. (...)

Udział Wojska Polskiego w ofensywie zimowej i w bitwie o Wał Pomorski w dniach 29 stycznia do 20 lutego 1945 r. był największą operacją wojenną Polskich Sił Zbrojnych na froncie wschodnim. (...)

Fragmenty wystąpienia

Fot. B. Stankiewicz

Następnego dnia – 11 lutego br. przybyli z Warszawy kombatanci oglądali fragmenty umocnień Wału Pomorskiego. Po ruinach waleckich bunkrów oprowadzała ich kilkunastoosobowa grupa dziewcząt i chłopców, ubranych w historyczne mundury Wojska Polskiego

Fot. J. Rożeński

Wizyta w Szczecinie

Medale Urzędu za zasługi dla ruchu kombatanckiego

Kilka godzin przed uroczystościami z okazji 60. rocznicy przełamania Wału Pomorskiego, które odbyły się na Cmentarzu Wojennym na Bukowinie w Wałczu – 10 lutego br. w godzinach rannych – kierownik Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych minister Jan Turski spotkał się w Szczecinie z przedstawicielami środowisk kombatanckich województwa zachodniopomorskiego.

Podczas spotkania z Radą Kombatantów i Osób Represjonowanych Województwa Zachodniopomorskiego, które odbyło się w Klubie Garnizonowym, mówiono o szczegółach obchodów kolejnych rocznic upamiętniających szlak bojowy Wojska Polskiego w 1945 roku. Poruszono również kwestie uprawnień inwalidzkich dla kombatantów oraz dla osób represjonowanych. Minister **Jan Turski** omówił aktualną sytuację w ruchu kombatanckim oraz wręczył czterem osobom Medale Urzędu za zasługi dla ruchu kombatanckiego. Otrzymali je: **Lech Jakóbowski** – pełnomocnik wojewody zachodniopomorskiego do spraw kombatantów i osób represjonowanych, gen. bryg. **Marek**

Ojrzanowski – dowódca 12 Brygady Zmechanizowanej, **Władysław Krzemppek** – przewodniczący Wojewódzkiej Rady Kombatantów i prezes Zarządu Okręgowego Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych, **Stefania Myślicka** – prezes Zarządu Głównego Zachodniopomorskiego Związku Sybiraków.

Następnie w siedzibie Zarządu Okręgu Związku Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych minister Jan Turski wraz z gen. dyw. **Wacławem Szklarskim**, prezesem Zarządu Głównego ZKRP i BWP, spotkali się z członkami Zarządu Okręgu Związku. Mówiono między innymi o problemach środowiska w województwie zachodniopomorskim. (L.J.)

Ważne informacje

Wolne miejsca w „Domu Kombatanta” w Łaziskach

Dyrekcja Domu Pomocy Społecznej „Dom Kombatanta” w Łaziskach (gmina Orońsko, powiat szydłowiecki, woj. mazowieckie) informuje, że osoby, które otrzymały decyzję kierującą do wyznaczonego DPS, a czas oczekiwania na miejsce w nim jest odległy, mogą zamieszkać w naszym „Domu” w Łaziskach na stałe lub na czas oczekiwania na wolne miejsce w wyznaczonym Domu Pomocy Społecznej.

Oferujemy pokoje 1 i 2 osobowe z łazienkami.

Nasz adres:

Dom Pomocy Społecznej „Dom Kombatanta”, Łaziska 15a, 26-505 Orońsko, tel. /fax (0-48) 618 44 37, e-mail: laziska@dps.pl.

Nowe stawki

Zgodnie z decyzją kierownika Urzędu ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych kwota ryczałtu energetycznego od 1 marca 2005 roku wynosi 100,35 zł. Jednocześnie przypominamy, że od 1 lutego br. dodatek kombatancki wynosi 144,25 zł, a dodatek kompensacyjny – 21,64 zł

Pisali o tym wszyscy

Świat o obchodach 60. rocznicy wybuchu Powstania Warszawskiego

Wsierpniu ub. roku obchodziliśmy – bardzo uroczyste – 60. rocznicę rozpoczęcia walk powstańczych w Warszawie. Teraz będziemy mogli przeczytać, co o tych obchodach pisała prasa światowa. 24 lutego minister spraw zagranicznych **Adam Daniel Rotfeld** przekazał do Muzeum Powstania Warszawskiego komplet wycinków prasowych, zawierających artykuły na temat zeszłorocznych uroczystości. Komplet liczy prawie 600 stron i zawiera tysiąc artykułów z 60 krajów. Jego lektura jest bardzo zajmująca. O otwarciu Muzeum Powstania Warszawskiego pisano nie tylko w Anglii, Francji czy Stanach Zjednoczonych, ale także w takich egzotycznych krajach jak Kuwejt, Urugwaj, Zjednoczone Emiraty Arabskie oraz Chiny i Indie.

Komplet tych wycinków otrzymali także żołnierze Powstania – kombatanci ze Związku Powstańców Warszawskich.

B. M.

Fot. B. Materska

Sala Muzeum Powstania Warszawskiego. Od lewej: minister Adam Daniel Rotfeld, Zbigniew Ścibor-Rylski, Edmund Baranowski

Nie ma historii Europy bez prawd zawartych w historii Polski...

Rozmowa z biskupem
Tadeuszem Płoskim
– Krajowym Duszpasterzem
Kombatantów

Przed kilkoma miesiącami prowadziłem rozmowę z bp. gen. dyw. Sławojem Leszkiem Głódziem, który przedstawił nam – jak się okazało – bilans zamknięcia służby wśród żołnierzy i kombatantów. Jaka była droga Eksceleencji na biskupstwo polowe?

– Pytanie jest bardzo szerokie, ponieważ dotyczy całego mojego dotychczasowego życia. Wszystko to, co złożyło się na moje doświadczenia, jest również moją drogą na biskupstwo polowe. Poza tym na biskupstwo polowe spoglądam jako na kolejne, to prawda, że wyjątkowe, doświadczenie życiowe. Na mojej dotychczasowej drodze życia znajduje się mój dom rodzinny, moi rodzice i rodzeństwo, moja szkoła podstawowa i szkoła średnia, Wyższe Seminarium Duchowne w Olsztynie, Katolicki Uniwersytet Lubelski, praca duszpasterska w diecezji warmińskiej, a następnie w Ordynariacie Polowym Wojska Polskiego. Moje życie to również praca i wysiłki wychowawcze wielu ludzi – moich rodziców, wychowawców i nauczycieli szkolnych i akademickich, współpracowników, kolegów i koleżanek. Moje życie to moja droga, to czas, który do tej pory przeżyłem. Wierzę, że cała moja droga życia jest wypełnianiem Bożych zamierzeń wobec mnie. Moim marzeniem jest rozpoznać wolę Boga i ją wypełnić. Szczególnie intensywnie zacząłem to realizować, gdy pozytywnie odpowiedziałem na powołanie do kapłaństwa. Nauka i formacja w Seminarium Duchownym nauczyły mnie wytrwałej pracy w realizowaniu zobowiązań wynikających z przyjętych święceń kapłańskich, przede wszystkim w realizacji najwyższego prawa chrześcijan, jakim

Fot. K. Kępka

Ksiądz biskup Tadeusz Płoski w październiku ubiegłego roku został mianowany przez Jana Pawła II Biskupem Polowym Wojska Polskiego. Obecnie piastuje również funkcję Krajowego Duszpasterza Kombatantów.

jest przykazanie miłości Boga i bliźniego.

Moim pierwszym zadaniem jest wysiłek nad uświęceniem dusz ludzkich, zgodnie z zasadą „Salus animarum suprema lex est”. Przyjęcie pełni sakramentu kapłaństwa, które dokonało się 30 października 2004 roku w Katedrze Polowej Wojska Polskiego przez konsekrację biskupią oraz objęcie urzędu Biskupa Polowego, dla mnie osobiście jest postawieniem przede mną nowych zadań w realizowaniu misji Chrystusa i Kościoła w świecie współczesnym. Misja ma przede wszystkim zrealizować się w odniesieniu do żołnierzy Wojska Polskiego oraz wszystkich, którzy statutowo objęci są troską duszpasterską Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego. Pyta pan, jaka była moja droga na biskupstwo polowe. Najkrócej rzecz ujmując była to droga pełna pracy i ofiary.

Czy można oczekiwać zmian w posłudze świadczonej przez Ekscelencję i kapelanów polskim kombatantom?

– Zanim podejmiemy rozmowę i ewentualne decyzje o zmianach

w posłudze – jak to pan ujął – „świadczony przez kapelanów polskim kombatantom”, na początku należałoby podjąć analizę dotychczasowego sposobu, metod oraz poziomu posługi duszpasterskiej Ordynariatu Polowego WP wobec kombatantów polskich. Środowisko polskich kombatantów jest bardzo, najdelikatniej mówiąc, zróżnicowane. To zróżnicowanie wewnętrzne kombatantów jest bardzo charakterystyczne i przyznam, że wcale nie ułatwiające realizacji szerokiego pola zamierzeń duszpasterskich. Przypomnę, że podstawowym zadaniem Kościoła, a w tym Ordynariatu Polowego WP jest posługa uświęcania, czyli zbawienia człowieka. Nasze pierwsze zadanie to troska i wysiłki mające na celu zbawienie żołnierza polskiego – również tego, który jest kombatantem. To wewnętrzne zróżnicowanie środowiska kombatantckiego w Polsce jeśli nie utrudnia, to na pewno nie ułatwia podejmowanych prac. Zachodzi potrzeba zorganizowania swoistego ruchu, jednoczącego polskich kombatantów. Posiadamy różne i różniące nas doświadczenia z przeszłości, czasami bardzo bolesne. Doświadczenia te jednak powinny działać nie paralizująco, ale mobilizująco.

Jak Ekscelencja postrzega polską rodzinę kombatantów i osób represjonowanych?

– Bardzo dobrze brzmi stwierdzenie zawarte w tym pytaniu, które nazywa środowisko polskich kombatantów „polską rodziną kombatantów i osób represjonowanych”. Kombatanci polscy to osoby, które będąc czynnymi żołnierzami swoją młodość, siły i zdrowie poświęciły służbie Ojczyźnie, w jej szczególnych okresach historii, kiedy poprzez walkę należało dążyć do jej niepodległości i suwerenności. Kombatanci to ta część społeczeństwa polskiego, która na swoim ciele nosi blizny – zewnętrzne i wi-

działne znaki swego oddania sprawie Ojczyzny. Świadomość ich życiowej ofiary stawia mnie, Biskupa Polowego Wojska Polskiego, w oczywistej postawie szacunku i wdzięczności. Czuję wobec polskiej rodziny kombatantów i osób represjonowanych szczególne zobowiązania.

Co, zdaniem Ekscelencji, można zrobić, by skuteczniej utrwalac pamięć o polskim wysiłku zbrojnym, także przypominac o tych prawdach Europe?

– W celu utrwalenia polskiego wysiłku zbrojnego należy podjac wszelkie możliwe działania zmierzające do ożywienia pamięci historycznej. Historia naszej Ojczyzny jest istotną częścią historii europejskiej. Nie ma historii Europy bez prawd zawartych w historii Polski. To oczywiste. Czynności mające na celu utrwalenie polskiego wysiłku zbrojnego muszą być poprzedzone działalnością informacyjno-edukacyjną zwiększającą poziom wiedzy o polskim wysiłku zbrojnym. W tym celu należy korzystać ze wszystkich metod i dostępnych środków, aby polski wysiłek zbrojny przestał być tylko i wyłącznie przedmiotem badań historyków. Osoby, które miłość do ojczystego domu udowodniły zachowaniem w sytuacjach ekstremalnych, są wyjątkowo bezcennym i wyjątkowo skutecznym środowiskiem wychowawczym. Polscy żołnierze II wojny światowej, osoby represjonowane politycznie, więźniowie obozów koncentracyjnych i obozów pracy na Wschodzie muszą nauczyć młodych Polaków i Europejczyków nieobojętnego przechodzenia przed miejscami w Polsce i na świecie, upamiętniającymi męczeństwo Polaków, walczących „za wolność naszą i waszą”. Tradycją polskiego domu było to, że najbardziej skutecznym miejscem nauki patriotyzmu, czyli miłości do Ojczyzny, były kolana dziadka i babci.

Jak zatem godnie, ale i z myślą o pogłębionej edukacji obchodzić najbliższe wielkie rocznice narodowe?

– Dotychczasowe doświadczenia pokazują, jak należy godnie obchodzić wielkie rocznice narodowe. Polska i Polacy przez wieki, z pokolenia na pokolenie, przekazywali sobie polski sposób na wspomnianie wielkich narodowych wydarzeń. Sądzę, że przy wypracowanym dotychczas sposobie świętowania nie należy manipulować, żeby czegoś nie zepsuć. Jakieś zapożyczone nowinkarstwo w obchodach wydarzeń patriotycznych w naszej Ojczyźnie może niepotrzebnie a niebezpiecznie zachwiać narodową pamięcią. Moim zdaniem należy podjac wysiłki, które spowodowałyby, że uczestnicy obchodów wielkich rocznic narodowych uczestniczyliby w nich w sposób godny.

Co chce Biskup Polowy WP powiedzieć za pośrednictwem „Kombatanta” byłym żołnierzom i partyzantom, członkom ich rodzin?

– Wszystkim Czytelnikom „Kombatanta” pragnę podziękować za tę formę spotkania, jaką jest wywiad opublikowany na łamach Waszego pisma. Wasze pismo jest swoistą amboną, z której wygłaszacie Wasze życiowe motto. Niech jak najszybciej to pismo, obok pełnienia roli pisma wewnętrznego środowiska polskich kombatantów, stanie się skutecznym narzędziem wychowawczym. Niech na stronach „Kombatanta” znajdzie się to wszystko, co pomoże młodym Polakom być Polakami w Europie i na świecie. Całe środowisko polskich Kombatantów serdecznie prosi, abyście nawet na chwilę nie zapomnieli, żeście Żołnierzami Wojska Polskiego. Wiek albo stan zdrowia, w jakim się znajdujecie, zmienił tylko sposób prowadzenia walki o to, co Polskę stanowi. Wolność, niepodległość i suwerenność naszej Ojczyzny oraz jej miejsce wśród narodów Europy i świata w dużej mierze zależy od jakości i intensywności Waszego świadectwa miłości do Ojczyzny.

Dziękuję bardzo Ekscelencji za rozmowę.

Rozmawiał
Adam DOBRŃSKI

Kalendarium Kombatantkie

17 września w Oleszycach w 65. rocznicę bitwy stoczonej przez 21 Dywizję Piechoty Górskiej podczas Kampanii Wrześniowej pamięć poległych uczcili kombatanci, duchowieństwo, żołnierze, przedstawiciele władz gminnych i powiatowych, nauczyciele i młodzież szkolna.

25 września w Wałbrzychu odbyła się uroczystość z okazji 40-lecia Szkoły Podstawowej nr 30 im. Armii Krajowej. Krzyż Drugiej Obrony Lwowa 1939–1944 został nadany sztandarowi szkoły. Otrzymała go również dyrektor Marta Przyślewicz-Chruszcz za zasługi w tworzeniu tradycji utrwalania polskości Lwowa i patriotyczne wychowanie młodzieży. Następnie weterani z Niezależnego Ruchu Kombatantów Armii Krajowej złożyli kwiaty przed tablicą pamiątkową. W części artystycznej uczniowie zaprezentowali epizody z historii szkoły.

26 września w Gruszcze-Józwiłkowie odbyły się uroczystości upamiętniające największą na ziemi kieleckiej bitwę partyzancką, która toczyła się 29–30 września 1944 r. w okolicach wsi Gruszka, Józwiłków i Gać. Zgrupowanie Armii Ludowej i partyzantów radzieckich pod dowództwem mjr. Henryka Polowniaka wyrwało się z niemieckiego okrążenia, mimo przeważającej siły wroga. W uroczystości zorganizowanej w 60. rocznicę walk uczestniczyli – obok licznie przybyłych kombatantów – przedstawiciele lokalnych władz państwowych i samorządowych oraz młodzież szkolna i harcerska. Obecny był konsul generalny Federacji Rosyjskiej.

26 września w Kielcach z inicjatywy Zarządu Okręgu „Jodła” SZZAK odbyły się uroczystości upamiętniające 65. rocznicę utworzenia Polskiego Państwa Podziemnego i 60. rocznicę akcji „Burza”.

27 września w Krakowie w 65. rocznicę powstania Polskiego Państwa Podziemnego został odsłonięty pomnik Pamięci Narodowej, upamiętniający miejsce kaźni 10 członków polskiego ruchu oporu, którzy zostali rozstrzelani przez gestapo w październiku 1943 r.

27 września w Opolu z okazji Dnia Polskiego Państwa Podziemnego w kościele pw. Przemienienia Pańskiego odprawiona została uroczysta Msza św., a przed Pomnikiem Armii Krajowej złożono wieńce i kwiaty. Dzięki inicjatywie Koła SZZAK Zespół Szkół Ekonomicznych otrzymał imię gen. Stefana Roweckiego „Grota”.

27 września w Poznaniu, w 65. rocznicę utworzenia Polskiego Państwa Podziemnego, przed pamiątkowymi tablicami i w miejscach pamięci narodowej złożono kwiaty.

27 września w Skarżysku-Kamiennej obchodzone 65. rocznicę utworzenia Polskiego Państwa Podziemnego. Po uroczystej Mszy św. odbyła się akademie i występy artystyczne młodzieży w miejscowej szkole muzycznej. Akowcy i harcerze ze Starachowic uczcili tę rocznicę w sercu Puszczy Świętokrzyskiej na Wykusie przy kapliczce Matki Boskiej z Wykusu i grobie legendarnego cichociemnego Jana Piwnika „Nurta”. Jubileusz ten uczcili również członkowie SZZAK w Staszowie uroczystą Mszą św.

27 września w Warszawie, z inicjatywy Środowiska Żołnierzy Pułku Armii Krajowej „Baszta” i Innych Mokotowskich Oddziałów Powstańców, w 60. rocznicę Powstania Warszawskiego oraz Dnia Polskiego Państwa Podziemnego uczczono pamięć powstańców walczących na Mokotowie. Przed pomnikami zostały złożone kwiaty, odczytano Apel Poległych, odprawiono uroczystą Mszę św. w kościele św. Michała.

27 września w Żyrardowie odbyły się obchody Dnia Podziemnego Państwa Polskiego, zorganizowane przez Komitet Budowy Pomnika Armii Krajowej i Środowisko „Żaba” Światowego Związku Żołnierzy AK. Pomnik odsłonięto na skwerze Podziemnego Państwa Polskiego po Mszy św. w Kościele MB Pocieszenia.

ciąg dalszy na str. 9

Goście naszego Urzędu

Spotkanie z przedstawicielami Polskiej Unii Ofiar Nazizmu

24 stycznia br. minister Jan Turski spotkał się z przedstawicielami Polskiej Unii Ofiar Nazizmu. W skład delegacji weszli: August Kowalczyk – przewodniczący Rady Krajowej, Marian Nawrocki – przewodniczący Prezydium, prof. dr hab. Jerzy Sulek – sekretarz generalny PUON i przewodniczący Zarządu Fundacji „Polsko-Niemieckie Pojednanie”, Janusz Drap – skarbnik PUON i sekretarz Zarządu Fundacji „Polsko-Niemieckie Pojednanie” oraz Andrzej Machnowicz – redaktor naczelny „Głosu Ofiar Nazizmu”. Podczas spotkania zostały zaprezentowane założenia statutowe i dotychczasowe osiągnięcia Unii.

Polska Unia Ofiar Nazizmu powstała w ubiegłym roku – 19 lutego odbył się zjazd inauguracyjny, w którym uczestniczyli przedstawiciele ponad dwudziestu organizacji zrzeszających osoby poszkodowane przez III Rzeszę oraz członkowie Rady Fundacji i Zarządu Fundacji „Polsko-Niemieckie Pojednanie”. W zjeździe wziął udział m.in. zastępca kierownika Urzędu ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych **Jerzy Kozłowski**. 2 czerwca ub.r. Polska Unia Ofiar Nazizmu została zarejestrowana w Krajowym Rejestrze Sądowym, a 30 września ub.r. uzyskała status organizacji pożytku publicznego.

Założyciele Polskiej Unii Ofiar Nazizmu kierowali się hasłem „Nie będą sami”. Projekt, którego założenia zostały przygotowane przez prezesa Stowarzyszenia Żydów Kombatantów i Poszkodowanych w II Wojnie Światowej **Ludwika Krasuckiego**, przewidywał objęcie wszechstronną pomocą byłych więźniów obozów koncentracyjnych, gett, więzień, obozów karnych i robotników przymusowych.

Członkami założycielami Unii są: Polski Związek byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych, Związek Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych, Stowarzyszenie Polaków Po-

szkodowanych przez III Rzeszę, Stowarzyszenie Żydów Kombatantów i Poszkodowanych w II Wojnie Światowej, Fundacja „Polsko-Niemieckie Pojednanie”. Obecnie do Polskiej Unii Ofiar Nazizmu należy 25 stowarzyszeń.

Celem Unii jest rozszerzenie i koordynacja działalności stowarzyszeń reprezentujących ofiary nazizmu oraz zapewnienie opieki socjalnej, na którą składa się m.in. profilaktyka i opieka medyczna, leczenie sanatoryjne, pomoc w zakupie leków i sprzętu rehabilitacyjnego, pielęgnacja obłożnie chorych, poradnictwo prawne, organizowanie różnych form wolontariatu, pomoc socjalna i kulturalna.

Członkowie Unii wspólnie realizują programy i projekty humanitarno-socjalne na rzecz ofiar nazizmu, bronią ich interesów i nabytych praw. Współpracują z instytucjami, organizacjami i środowiskami zainteresowanymi problematyką zbrodni nazizmu i polsko-niemieckiego pojednania, utrzymują również kontakty z organizacjami za granicą. Polska Unia Ofiar Nazizmu udziela ofiarom nazizmu różnorodnych form pomocy.

Polska Unia Ofiar Nazizmu podejmuje również działania na rzecz upowszechniania prawdy historycznej o II wojnie światowej oraz martyrologii ofiar hitleryzmu. Upowszechnia wiedzę o zbrodniczym charakterze okupacji niemieckiej w Polsce, ludobójstwie, represjach, pracy niewolniczej i przymusowej.

Do zadań statutowych PUON zostało także wpisane działanie na rzecz polsko-niemieckiego pojednania i współpracy, wzajemnego zrozumienia, szacunku i tolerancji, przewycięzania szowinizmu, ksenofobii i stereotypów.

Polska Unia Ofiar Nazizmu ściśle współpracuje z Fundacją „Polsko-Niemieckie Pojednanie”, która wspiera działalność Unii. Środki finansowe pozyskiwane są od sponsorów i darczyńców.

Oprac. K.K.

Spotkanie ministra Jana Turskiego z przedstawicielami Polskiej Unii Ofiar Nazizmu odbyło się 24 stycznia br. Od lewej: Janusz Drap, August Kowalczyk, Marian Nawrocki, minister Jan Turski, prof. Jerzy Sulek

Calendarium Kombatancie

Ciąg dalszy ze str. 7

28 września w Kalwarii Zebrzydowskiej uroczystość obchodzona 60. rocznicę uwolnienia z więzienia gen. Brunona Olbrychta „Olzy” – dowódcy Grupy Operacyjnej AK Śląsk Cieszyński i innych aresztowanych członków AK. Akcję przeprowadziły oddziały partyzanckie 12 pp AK.

29 września w Opolu w inicjatywy miejscowego Zarządu Okręgu Związku Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych odbyło się spotkanie Kawalerów Orderu Wojennego Krzyża Wirtuti Militari, na którym został powołany oddział okręgowy Stowarzyszenia Kawalerów Orderu Krzyża Wojennego Wirtuti Militari. Wybrano też pięcioosobowy Zarząd – na czele z płk. Stanisławem Zielińskim.

1 października w Warszawie, w DPS „Kombatant” przy ul. Sterniczej odbył się koncert wokalo-poetycki dla uczczenia żołnierzy walczących w obronie Ojczyzny we wrześniu 1939 r. W koncercie wziął udział Chór AK „Nowogródzkie Orły”, kierowany przez por. Wacława Fiszera pod batutą Hanny Wójcik i przy akompaniamentcie Beaty Nowickiej. Wiersze recytowali: Zdzisław Skąpski, Józef Dybka, Krystyna Imroth, Maria Bednarek, Marta Woźniak, Zofia Obrębska i Maria Ziąja. Dwa dni wcześniej, 28 września, członkowie Chóru złożyli życzenia dyrektorowi Wacławowi Fiszerowi, który obchodził imieniny. Chór zaśpiewał jubilatowi gromkie „Sto lat”.

3 października w Słupsku odbyła się uroczystość poświęcenia sztandaru słupskiego oddziału Stowarzyszenia Polskich Kombatantów w Kraju. W czasie Mszy św., odprawionej w kościele pw. św. Ottona, homilię wygłosił ks. prałat Zbigniew Regliński. Przed poświęceniem sztandaru odbyło

się symboliczne wbicie gwoździ w drzewce. Sztandar ufundował Urząd ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych oraz członkowie SPK w Kraju.

3 października w lesie „Bagno”, obok dawnego dworu Szostek w gminie Wodynie, w inicjatywy miejscowego Koła SZŻAK odsłonięto i poświęcono betonowy krzyż i głaz kamienny z tablicą inskrypcyjną zawierającą nazwiska czterech żołnierzy Armii Krajowej zamordowanych 60 lat temu w październiku 1944 roku. Mszę św. w ich intencji odprawił ks. Henryk Żuk w kościele pw. św. Andrzeja Boboli w Rudzie Wolińskiej.

3 października w Zawadce w Tokarni w 60. rocznicę bohaterskich walk partyzanckich oddziałów AK oraz pacyfikacji Zawadki odsłonięto został pomnik „Walecznym i Poległym za Wolność i Niepodległość” ku czci partyzantów Zgrupowa-

nia Partyzanckiego „Żelbet” 20 pp 6 DP AK oraz pomordowanych mieszkańców gminy. Uroczystość patriotyczno-religijną celebrował ks. infułt St. Malysiak. Wieńce złożyli przedstawiciele władz wojewódzkich, samorządowych, wojska oraz licznie zebrani mieszkańcy. Pomnik przekazano pod „wieczystą opiekę” dyrektorom miejscowych placówek oświatowych. Tego samego dnia w miejscowym dworku otwarto okolicznościową wystawę.

6 października w Opolu w inicjatywy miejscowego Zarządu Okręgu Związku Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych odbyło się spotkanie, w którym wzięło udział ponad 60 Kawalerów Krzyża Walecznych. Został powołany terenowy Klub Kawalerów Krzyża Walecznych. Przewodniczącym Klubu został ppłk Jan Klak. Zadaniem organizacji będzie popularyzacja wysiłku zbrojnego i zasług żołnierza polskiego na frontach II wojny światowej.

9 października w Pruszkowie, w 60. rocznicę utworzenia obozu przejściowego dla mieszkańców Warszawy po Powstaniu Warszawskim – Duląg 121, została odprawiona Msza św. i odczytano Apel Poległych.

9 października w Warszawie został wmurowany i poświęcony przez ks. prałata Zbigniewa Peszkowskiego akt erekcyjny pod budowę Pomnika Ofiar Koncentrationslager Warschau. Obóz został założony 62 lata temu.

9 i 10 października w Lublinie w 60. rocznicę powołania 2 Frontowej Oficerskiej Szkoły Piechoty odbył się VII Zjazd Koleżeński absolwentów. Uczestnicy Zjazdu złożyli wieńce przed pomnikiem na ul. Spadochroniarzy oraz wzięli udział w rocznicowej akademii i spotkaniu koleżeńskim. W Kościele Garnizonowym została odprawiona Msza św. w intencji poległych i zmarłych elewów.

10 października w Obornikach Śląskich z okazji Święta Żołnierza Batalionów Chłopskich po Mszy św. odbyło się spotkanie w Publicznej Szkole Podstawowej nr 2. Uczniowie zaprezentowali program słowno-muzyczny, a następnie zostały wręczone Medale Pamiętkowe, medale „Opiekun Miejsc Pamięci Narodowej” oraz akty mianowania na stopień porucznika.

12 października w Opolu w hali sportowej 10 Opolskiej Brygady Logistycznej podczas uroczystości upamiętniającej 61. rocznicę bitwy pod Lenino kilkudziesięciu kombatantów

otrzymało odznaczenia państwowe i nominacje na stopień podporucznika i porucznika. W uroczystości wzięli udział

uczniowie opolskich szkół – Gimnazjum nr 5 i nr 8 i II LO im. M. Konopnickiej. Otwarto okolicznościową wystawę poświęconą formowaniu 1 DP im. T. Kościuski i wystuchano występ chóru kombatancie „Echo”.

15 października w Warszawie–Rembertowie złożono kwiaty przed pomnikiem upamiętniającym dziesięciu mieszkańców Rembertowa zamordowanych przez hitlerowców w odwecie za akcję AK o kryptonimie „Wieniec I”.

20 października w Łodzi, w siedzibie Caritasu Archidiecezji Łódzkiej, odbyło się spotkanie będące finałem projektu socjalnego „Pokolenie – pokoleniu”. Zorganizowała je Szkoła Policealna Pracowników Służb Społecznych. Podczas spotkania Zofia Znamierowska recytowała poezję syberyjską; odbył się również koncert Zespołu „Sybiracy” pod kierownictwem Iwony Ejsmont.

21 października w Lesznie uczczono pamięć dwudziestu mieszkańców miasta, których Niemcy zamordowali w publicznej egzekucji w 1939 r. W miejscach kaźni oraz na ich zbiorowej mogile na cmentarzu zostały złożone kwiaty.

24 października w 60. rocznicę przerwania frontu hitlerowskiego pod Chotczą, w uroczystościach wzięła udział delegacja Rady Krajowej Armii Ludowej.

25 października w Kossowie odbyły się uroczystości upamiętniające pięciodniową bitwę partyzancką z przeważającymi siłami niemieckimi. Po Mszy św. i Apelu Poległych przed tablicą upamiętniającą bitwę złożono wieńce.

27 października w Warszawie, na Cmentarzu Powązkowskim, oddano hold ofiarom hitlerowskich obozów koncentracyjnych. Na mogiłach złożono kwiaty i zapalono znicze. Uroczystości zorganizował Polski Związek byłych Więźniów Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych.

5 listopada w Krakowie odbyły się uroczystości nadania Zespołowi Szkół Mechanicznych nr 4 imienia gen. Augusta Emila Fieldorfa „Nila”. Mszy św. przewodniczył ks. kard. Franciszek Macharski. Następnego dnia w budynku szkoły otwarto wystawę poświęconą patronowi i odsłonięto tablicę pamiątkową ku jego czci.

5 listopada w Warszawie, w Katedrze Polowej WP, z okazji III Kongresu Stowarzyszenia Saperów Polskich Mszę św. w ich intencji koncelebrował Biskup Polowy WP Tadeusz Płoski, który też poświęcił sztandar Stowarzyszenia. Sztandar pobłogosławił również biskupi obrządku prawosławnego i ewangelickiego. Potem przy pomniku Chwały Saperów, na przyczółku Czerniakowski złożono wieńce i wiązanek kwiatów.

8 listopada w Szamotułach spotkali się przedstawiciele powiatowych organizacji kombatancie. Podczas spotkania wicewojewoda Waldemar Witkowski wręczył Krzyż Oficerski OOP prezesowi miejscowego Oddziału ZIW RP Eugeniuszowi Bylińskiemu. Wręczono również odznaczenia „Za Zasługi dla Województwa Wielkopolskiego”, „Za Zasługi dla ZKRPIBWP”, medale i dyplomy okolicznościowe. Część artystyczną przygotowała młodzież szkolna.

9 listopada w Poznaniu odbyło się spotkanie wojewody wielkopolskiego Andrzeja Nowakowskiego i członków Okręgowej Komisji Pracy Organicznej Zarządu Okręgowego Związku Kombatantów RP i BWP. Po przedstawieniu przez prezesa Zarządu Okręgowego ZKRPIBWP płk. Janusza Radłowskiego weteranów, którzy prowadzą działalność informacyjną w szkołach Poznania i okolic, zaszczyt kombatanci otrzymali Medale Komisji Edukacji Narodowej.

10 listopada w Sanoku, w sali koncertowej Sanockiego Domu Kultury, odbyła się ceremonia wręczenia pięciorgu sanoczanom Krzyży Zesłańców Sybiru. Uroczystościom tym towarzyszył koncert z okazji Święta Niepodległości w wykonaniu dziecięcego zespołu świątecznego „Con Amore”.

Ciąg dalszy na str. 14

ZASADY I KRYTERIA

przyznawania dotacji na finansowanie lub dofinansowanie zadań związanych z upamiętnianiem i popularyzowaniem historii walk o odrodzenie Polski i represji wojennych oraz okresu powojennego na działalność inną niż dokumentacyjna i wydawnicza

W Urzędzie obowiązują następujące zasady i kryteria przyznawania dotacji ze środków będących w dyspozycji Kierownika Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych, na finansowanie lub dofinansowanie kosztów zadania związanego z upamiętnianiem i popularyzowaniem historii walk o odrodzenie Polski, represji wojennych oraz okresu powojennego zleconego do realizacji jednostkom sektora finansów publicznych (samorządom powiatowym) – na podstawie przepisów art. 7³ ust. 1, pkt 2 ustawy o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego oraz art. 69 ust. 4 pkt 1 lit. a ustawy o finansach publicznych i jednostkom nie zaliczanym do sektora finansów publicznych (fundacjom i stowarzyszeniom) – na podstawie przepisów art. 71 ustawy o finansach publicznych, art. 5 ust. 1 pkt 1 i art. 11 ust. 2 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

1. Środki dotacji przeznaczone na finansowanie lub dofinansowanie kosztów zadania zleconego do realizacji jednostce zaliczanej do sektora finansów publicznych przekazywane są na podstawie umowy, która powinna zawierać:
 - a) szczegółowy opis zadania i termin jego wykonania;
 - b) dotację należną jednostce wykonującej zadanie i tryb płatności;
 - c) tryb kontroli wykonania zadania;
 - d) sposób rozliczenia udzielonej dotacji i zasady zwrotu niewykorzystanej dotacji lub jej części.

Środki dotacji przeznaczone na finansowanie lub dofinansowanie kosztów zadania zleconego do realizacji jednostkom nie zaliczanym do sektora finansów publicznych przekazywane są na podstawie umowy zawartej według wzoru określonego

przez załącznik nr 2 do rozporządzenia Ministra Gospodarki Pracy i Polityki Społecznej z 29 października 2003 r. w sprawie wzoru oferty realizacji zadania publicznego, ramowego wzoru umowy o wykonanie zadania publicznego i wzoru sprawozdania z wykonania tego zadania (Dz.U. Nr 193, poz. 1981). Jednostki nie zaliczane do sektora finansów publicznych mogą otrzymać dotację jedynie w trybie ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. Nr 96, poz. 873), w szczególności art. 11 ust. 2 tej ustawy, po przeprowadzeniu otwartego konkursu ofert.

2. Warunkiem przyznania dotacji dla jednostek sektora finansów publicznych jest złożenie w Urzędzie wniosku o przyznanie środków finansowych, na druku według wzoru nr 3 dostępnym w Urzędzie oraz na stronie internetowej: www.udskior.gov.pl.

Jednostki nie zaliczane do sektora finansów publicznych składają ofertę na druku stanowiącym załącznik nr 1 do rozporządzenia Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 29 października 2003 r.

Jednostki nie zaliczane do sektora finansów publicznych zobowiązane są dołączyć do wniosku dokumentację rejestrową, natomiast jednostki zaliczane do sektora finansów publicznych (starostwa powiatowe) – uchwałę o wyborze starosty i skarbnika powiatu oraz inne dokumenty potwierdzające prawo do reprezentowania wnioskodawcy w stosunkach z administracją państwową.

Kryterium przyznania dotacji jest również merytoryczna zasadność wniosku (oferty) oraz jego zgodność z zadaniami określonymi w ustawie z dnia 24 stycznia 1991 roku o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego oraz w rozporządzeniu Preze-

sa Rady Ministrów z dnia 10 października 2001 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania i organizacji Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych.

3. Dotacja może być przeznaczona na realizację następujących zadań:
 - 3.1 organizacja zjazdów i uroczystości środowisk kombatanckich oraz ofiar wojny i ofiar represji.**

W ramach powyższego zadania Urząd może finansować lub dofinansować koszty:

- a) oprawy artystycznej uroczystości;
- b) druku plakatów i zaproszeń;
- c) zakupu kwiatów;
- d) wynajmu sali i nagłośnienia;
- e) przewozu uczestników;
- f) wyżywienia i zakwaterowania uczestników;
- g) inne koszty związane z organizacją uroczystości.

Finansowanie lub dofinansowanie kosztów wyjazdów na obchody i uroczystości rocznicowe odbywa się na następujących zasadach:

- a) finansowanie lub dofinansowanie kosztów wyjazdów na obchody i uroczystości rocznicowe (w których biorą udział kombatanci – uczestnicy walk na danym terenie, zrzeszeni w różnych stowarzyszeniach i związkach kombatanckich), odbywa się na podstawie ustaleń dokonanych na posiedzeniach komitetów organizacyjnych;
- b) organizatorzy uroczystości są zobowiązani do ubezpieczenia wszystkich uczestników wyjazdu.

- 3.2 upamiętnianie miejsc historycznych wydarzeń, czynów zbrojnych i innych form działalności niepodległościowej, męczeństwa i represji, a także upamiętnianie osób związanych z tymi wydarzeniami.**

W ramach powyższego zadania Urząd finansuje lub dofinansowuje:

- a) upamiętnianie miejsc historycznych wydarzeń walk i męczeństwa oraz osób związanych z tymi miejscami w formie pomników, obelisków, tablic, epitafiów;
 - b) renowację pomników, obelisków, tablic;
 - c) zakup i konserwację sztandarów;
 - d) bicie medali pamiątkowych;
 - e) zbieranie w terenie dokumentacji czynów zbrojnych i innych form działalności niepodległościowej.
4. Dotacja w szczególności nie może być przeznaczona na:
- a) spłatę zaległych zobowiązań wnioskujących organizacji i instytucji;
 - b) bieżące koszty funkcjonowania organizacji lub instytucji nie związane z realizacją zadania (np. czynsz, energia elektryczna, opłaty telefoniczne);
 - c) wynagrodzenia (składki na ubezpieczenie społeczne i inne pochodne od wynagrodzeń) oraz premie i nagrody;
 - d) tworzenie nowych organizacji i instytucji;
 - e) koszty zakupu nieruchomości;
 - f) koszty przejazdów i posiedzeń organów statutowych organizacji;
 - g) wycieczki;
 - h) koszty obsługi Wojewódzkich Rad Kombatanckich;
 - i) zjazdy sprawozdawczo-wyborcze organizacji;
 - j) odznaczenia wewnątrzorganizacyjne.
5. Dotacja nie może być przyznana, gdy realizacja zadania zakłada w przyszłości konieczność stałego finansowania lub dofinansowania tego zadania ze środków Urzędu.
6. Jednostka, która otrzymała dotację i wydatkowała przyznane środki niezgodnie z przeznaczeniem lub nie rozliczyła ich zgodnie z umową, nie może ubiegać się o przyznanie dotacji przez kolejne 3 lata.

7. Wnioski dotyczące przyznania dotacji na finansowanie lub dofinansowanie kosztów realizacji zadania składane są w Departamencie Stowarzyszeń i Spraw Socjalnych, z tym, że jednostki nie zaliczane do sektora finansów publicznych – za pośrednictwem zarządów głównych podmiotów składających wniosek, a powiaty – za pośrednictwem starostów lub innych upoważnionych członków zarządu powiatu.

Wniosek dotyczący zadania określonego jako upamiętnianie miejsc historycznych wydarzeń, walk i męczeństwa oraz osób związanych z tymi miejscami w formie pomników, obelisków, tablic, epitafiów powinien zawierać także:

- a) pisemną opinię Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa;
- b) pisemną zgodę właściciela terenu lub budynku, na którym będzie się znajdował obiekt;
- c) projekt wykonawczy.

Rozpatrywane będą wyłącznie wnioski i oferty złożone zgodnie z pkt 2, zawierające wszystkie wymagane dokumenty.

8. W razie potrzeby Dyrektor Departamentu Stowarzyszeń i Spraw Socjalnych może wystąpić do wnioskodawcy o przedłożenie dodatkowych dokumentów lub informacji niezbędnych do właściwej oceny wniosku.

9. Dyrektor Departamentu Stowarzyszeń i Spraw Socjalnych po przeprowadzonej analizie i potwierdzeniu przez Głównego Księgowego środków przeznaczonych na dotacje przedkłada Kierownikowi Urzędu wniosek lub ofertę wraz z przedłożeniem zawierającym propozycję wysokości kwoty dotacji. Kierownik Urzędu, po akceptacji wniosku, określa wysokość dotacji. Departament Stowarzyszeń i Spraw Socjalnych przygotowuje parafowaną przez radcę prawnego Urzędu umowę do podpisu przez Zleceniobiorców, Głównego Księgowego oraz Kierownika Urzędu.

W przypadku negatywnego rozpatrzenia wniosku (oferty), zainteresowani są informowani pisemnie o odmowie udzielenia dotacji.

10. Niewykorzystane lub zwrócone środki mogą być przyznane w pierwszej kolejności innym uprawnionym jednostkom, które nie uzyskały dotacji z uwagi na ograniczone środki.

11. Wnioski lub oferty wraz z kompletną dokumentacją należy składać w Departamencie Stowarzyszeń i Spraw Socjalnych, oddzielnie na każde zadanie. Oferty jednostek nie zaliczanych do sektora finansów publicznych mogą być składane wyłącznie w terminach określonych w ogłoszonym przez Urząd otwartym konkursie ofert.

12. Obsługę administracyjną związaną z rozpatrywaniem wniosków i rozliczaniem dotacji realizuje Departament Stowarzyszeń i Spraw Socjalnych.

13. Wydział Budżetowo-Księgowy Urzędu przekazuje dotację na konto jednostki, zgodnie z zawartą umową, na podstawie dyspozycji podpisanej przez Dyrektora Departamentu Stowarzyszeń i Spraw Socjalnych.

14. Departament Stowarzyszeń i Spraw Socjalnych sprawuje nadzór nad realizacją zadań finansowanych lub dofinansowywanych przez Urząd oraz przeprowadza lub zleca kontrolę prawidłowości wykorzystania przekazanych dotacji pracownikowi zatrudnionemu na Stanowisku do Spraw Kontroli albo odpowiednim organom kontroli (za pośrednictwem Dyrektora Generalnego Urzędu).

Uwaga: kwoty wysokości dotacji na dany rok budżetowy określone są w strategii finansowania i dofinansowania zadań upamiętniających tradycję walk o niepodległość oraz w ogłoszeniu otwartego konkursu ofert.

Zarys rozwoju polskiego prawa kombatanckiego w okresie międzywojennym

W pełni nowoczesne ustawodawstwo kombatanckie zaczęło kształtować się w Europie dopiero po I wojnie światowej. Pozostawało to w bezpośrednim związku z niespotykanym wcześniej na taką skalę zjawiskiem demobilizacji setek tysięcy żołnierzy państw uczestniczących w zmaganiach wojennych. Także w Polsce, niedługo po odzyskaniu niepodległości, uchwalonych zostało kilka ustaw nadających uprawnienia materialne i honorowe weteranom powstań narodowych i inwalidom wojennym.

Ustawą z 2 sierpnia 1919 r. *o stałej pensji dla weteranów powstania 1831 i 1863 r.*¹ Sejm ustalił prawo weteranów powstań do dożywotnich świadczeń ze Skarbu Państwa. Już 18 grudnia tego samego roku prawo to rozszerzono na uczestników niepodległościowego zrywu w 1848 r. Początkowo renty kombatanckie przyznano powstańcom nie posiadającym własnych środków utrzymania lub mającym niskie dochody własne, jednak po kolejnej nowelizacji wspomnianej ustawy ograniczenia te zostały uchylone. Ostatecznie uprawnienia tej grupy kombatantów uporządkowała nowa ustawa z 23 marca 1922 r. *w przedmiocie zaopatrzenia weteranów powstań narodowych z 1831 r., 1848 r. i 1863 r. oraz wdów po nich*².

Następną grupę beneficjentów prawa kombatanckiego ustanowiło rozporządzenie Prezydenta RP z 6 marca 1928 r. *o zaopatrzeniu byłych skazańców politycznych*³. Mocą rozporządzenia prawo do rent otrzymały ofiary najcięższych represji – przebywające w więzieniach i aresztach przez co najmniej 1 rok lub na zesłaniu przez co najmniej 2 lata – nie posiadające własnych dochodów.

Analogiczne świadczenia przyznano dekretem Prezydenta RP z 13 stycznia 1936 r. *o zaopatrzeniu szczególnie zasłużonych w walkach o niepodległość Państwa Polskiego*, a potem ustawą z 2 lipca 1937 r. *o zapewnieniu pracy i o zaopatrzeniu uczestników walk o niepodległość Państwa Polskiego*, pozbawionym środków do życia kombatantom, którzy zostali odznaczeni *Krzyżem Niepodległości z Mieczami*, *Krzyżem Niepodległości* lub *Medalem Niepodległości*⁴. Wszystkim uczestnikom walk o niepodległość zapewniono jednocześnie preferencje przy zatrudnianiu w instytucjach i przedsiębiorstwach państwowych i prywatnych. Część uprawnień po skazańcach i uczestnikach walk dziedziczyli członkowie najbliższej rodziny zmarłego – wdowy, dzieci i rodzice.

Obok aktów prawnych adresowanych m.in. do najstarszych wiekowo reprezentantów środowisk kombatanckich rozwijało się ustawodawstwo inwalidzkie. Dnia 18 marca 1921 r. Sejm uchwalił ustawę *o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i ich rodzin*⁵. Z dobrodziejstw tej ustawy mogli korzystać zarówno kontuzjowani żołnierze polskich formacji wojskowych, jak i pochodzący z armii zaborczych. Za-

stała ją ustawa z 17 marca 1932 r. *o zaopatrzeniu inwalidów*⁶, utrzymująca wcześniejszy katalog beneficjentów, przy równoczesnym nakazaniu weryfikacji przyznanych już rent inwalidzkich. Liczne skargi na niekorzystne dla inwalidów decyzje organów rentowych spowodowały konieczność powołania w 1935 r. specjalnego Inwalidzkiego Sądu Administracyjnego do ich rozpatrywania. Wspomniany Sąd działał przy Naczelnym Trybunale Administracyjnym. Tę bodajże pierwszą w Polsce masową weryfikację uprawnień kombatanckich (inwalidzkich) przerwał wybuch II wojny światowej⁷.

Symboliczne znaczenie miało uchwalenie ustawy z 1 sierpnia 1919 r. *Orderu Wojskowego „Virtuti Militari”*, a następnie z 25 marca 1933 r. *o Ordere Wojennym Virtuti Militari*⁸. Przyznawały one posiadaczom tego historycznego i najwyższego odznaczenia wojennego, jako weteranom szczególnie zasłużonym dla państwa, szereg – nie tylko honorowych – przywilejów kombatanckich. Z innych aktów prawnych ustanawiających honorowe przywileje kombatanckie należy wymienić także ustawę z 18 grudnia 1919 r. *o przyznaniu stopni i praw oficerskich weteranom roku 1831, 1848 i 1863*⁹. Na jej podstawie nadano powstańcom żołnierzom i podoficerom stopnie podporuczników i awansowano powstańców oficerów.

Ustawodawstwo II Rzeczypospolitej tylko w nielicznych przypadkach przewidywało możliwość przyznania świadczeń specjalnych kombatantom nie będącym inwalidami wojennymi. W związku z powyższym w 1938 r. renty inwalidów wojennych otrzymywało **94 262** byłych żołnierzy (ok. 2/3 to żołnierze armii zaborczych) i **109 973** osoby pozostałe po inwalidach (wdowy, sieroty, rodzice), natomiast z innych rent specjalnych korzystało dodatkowo **234** kombatantów (weteranów i uczestników walk), **1530** osób represjonowanych (skazańców) i **1832** osoby pozostałe po kombatantach i ofiarach represji¹⁰.

Przedwojenne ustawy stwarzały możliwość pozbawienia uprawnień

przysługujących kombatantom (w tym inwalidom wojennym) i ofiarom represji w przypadku skazania *za czyn karygodny* prawomocnym wyrokiem, połączonym z utratą praw do zaopatrzenia z funduszków publicznych lub utratą praw obywatelskich. Ponadto, w razie udowodnienia byłemu skazańcowi współpracy z władzami śledczymi państw zaborczych, tracił on prawo do świadczeń rentowych. W przypadku wdów po uprawnionych taki sam skutek prawny przynosiło powtórne małżeństwo.

W II Rzeczypospolitej nie powołano jednej centralnej instytucji zajmującej się sprawami kombatanckimi. Wykonanie wyżej wymienionych ustaw było powierzone Ministerstwu Spraw Wojskowych, Ministerstwu Skarbu i Ministerstwu Opieki Społecznej. Wnioski o przyznanie pensji i rent przysługujących *weteranom, uczestnikom walk o niepodległość i skazańcom* weryfikowały specjalne komisje złożone z przedstawicieli rządu oraz stowarzyszeń kombatanckich i ofiar represji.

Jan P. SOBOLEWSKI

- 1 Dziennik Praw Państwa Polskiego z 1919 r., Nr 65, poz. 397 z późn. zm.
- 2 Dz. U. z 1922 r., Nr 26, poz. 212 z późn. zm. (obowiązywała do 1954 r.).
- 3 Dz. U. z 1931 r., Nr 47, poz. 406 (obowiązywało do 1954 r.).
- 4 Odpowiednio Dz. U. z 1936 r., Nr 3, poz. 8 i Dz. U. z 1937 r., Nr 59, poz. 464 z późn. zm. (obowiązywała do 1954 r.). Za osoby pozbawione środków do życia ustawa uznawała także niektórych właścicieli gospodarstw rolnych, np. tzw. osadników wojskowych. Nadania ziemi były jedną z form wynagradzania zasług i zapewnienia środków do życia zdemobilizowanym żołnierzom po I i II wojnie światowej.
- 5 Dz. U. z 1921 r., Nr 32, poz. 195 z późn. zm.
- 6 Dz. U. z 1935 r., Nr 5, poz. 31 z późn. zm. (tekst jednolity, obowiązywała do 1954 r.).
- 7 Na temat weryfikacji uprawnień inwalidów wojennych zob. Jerzy Malec, Dorota Malec, *Historia administracji i myśli administracyjnej*, Kraków 2000, s. 244.
- 8 Odpowiednio Dz. U. z 1919 r., Nr 67, poz. 409 z późn. zm. i Dz. U. z 1933 r., Nr 33, poz. 285.
- 9 Dz. U. z 1919 r., Nr 2, poz. 5.
- 10 *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 293–294. Zwraca uwagę terminologia występująca w przedwojennych aktach normatywnych: *weteran, uczestnik walki o niepodległość, skazańca i inwalida wojenny*, określająca różne kategorie uprawnionych. Terminu *kombatant* nie używano.

Prawo do zwolnienia z opłat abonamentowych rtv

W poprzednim numerze „Kombatanta” (nr 2/2005), w komunikacie o opłatach abonamentowych rtv, napisaliśmy, że prawo do zwolnienia z tych opłat mają – między innymi – „osoby posiadające uprawnienia inwalidów wojennych i wojskowych”. Zapis ten jest oczywisty i nie budzi wątpliwości. Chcemy go jednak uściślić. Skłoniły nas do tego głosy Czytelników ze Związku Sybiraków i Stowarzyszenia Żydów Kombatantów i Poszkodowanych w II Wojnie Światowej.

Informujemy więc – za Krajową Radą Radiofonii i Telewizji – że zwolnienie od opłat abonamentowych rtv przysługuje również **osobom posiadającym uprawnienia kombatanckie, „które zostały zaliczone do jednej z grup inwalidów wskutek inwalidzwa pozostającego w związku z pobytem w miejscach, o których mowa w art. 3 i art. 4 ust. 1 ustawy z 24 stycznia 1991 roku o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego. Dokumentem uprawniającym do zwolnienia od tych opłat jest legitymacja osoby represjonowanej wystawiona przez organ rentowy”**.

(www.kkrit.gov.pl, „abonament rtv”)

Art. 3 i art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 24 stycznia 1991 roku o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego brzmi:

Art. 3. Do okresów działalności kombatanckiej lub równorzędnej z działalnością kombatancką zalicza się również czas przebywania:

1) w niewoli lub obozach internowanych oraz w obozach podległych Głównemu Zarządowi do Spraw Jeńców Wojennych i Internowanych (GUPWI) NKWD, a od marca 1946 r. MWD ZSRR, i obozach podległych Wydziałowi Obozów Kontrolno-Filtracyjnych NKWD, a od marca 1946 r. MWD ZSRR, spowodowanego działalnością kombatancką, o której mowa w art. 1 ust. 2,

2) w hitlerowskich więzieniach, obozach koncentracyjnych i ośrodkach zagłady oraz w innych miejscach odosobnienia, w których warunki pobytu nie różniły się od warunków w obozach koncentracyjnych, a osoby tam osadzone pozosta-

wały w dyspozycji hitlerowskich władz bezpieczeństwa, a także w więzieniach i poprawczych obozach pracy oraz poprawczych koloniach pracy podległych Głównemu Zarządowi Obozów i Kolonii Poprawczych (GUŁag) NKWD, a od marca 1946 r. MWD ZSRR, a także w więzieniach lub innych miejscach odosobnienia na terytorium Polski – spowodowanego działalnością, o której mowa w art. 1 ust. 2 i art. 2.

Art. 4. 1. Przepisy ustawy stosuje się również do osób, które podlegały represjom wojennym i okresu powojennego. Represjami w rozumieniu ustawy są okresy przebywania:

1) z przyczyn politycznych, narodowościowych, religijnych i rasowych:

a) w hitlerowskich więzieniach, obozach koncentracyjnych i ośrodkach zagłady,

b) w innych miejscach odosobnienia, w których warunki pobytu nie różniły się od warunków w obozach koncentracyjnych, a osoby tam osadzone pozostawały w dyspozycji hitlerowskich władz bezpieczeństwa,

c) w innych miejscach odosobnienia, w których pobyt dzieci do lat 14 miał charakter eksterminacyjny, a osoby tam osadzone pozostawały w dyspozycji hitlerowskich władz bezpieczeństwa,

2) z przyczyn narodowościowych i rasowych w gettach,

3) z przyczyn politycznych, religijnych i narodowościowych:

a) w więzieniach oraz poprawczych obozach pracy i poprawczych koloniach pracy podległych Głównemu Zarządowi Obozów i Kolonii Poprawczych NKWD, a od marca 1946 r. MWD ZSRR,

b) na przymusowych zesłaniach i deportacji w ZSRR,

4) w więzieniach lub innych miejscach odosobnienia na terytorium Polski na mocy skazania w latach 1944–1956, na podstawie przepisów wydanych przez władze polskie, przez sądy powszechne, wojskowe i specjalne albo w latach 1944–1956 bez wyroku – za działalność polityczną bądź religijną, związaną z walką o suwerenność i niepodległość.

Dz. U. z 2002 r., Nr 42, poz. 371

Kalendarium Kombatantów

Ciąg dalszy ze str. 9

10 listopada w Warszawie odbyły się uroczystości związane z 86. rocznicą odzyskania niepodległości zorganizowane przez Zarząd Główny i Oddział Warszawski Stowarzyszenia Szarych Szeregów oraz Okręg Mazowiecki Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej. W czasie nabożeństwa

w Katedrze Polowej WP została odsłonięta tablica poświęcona Szarym Szeregom. Następnie przed pomnikiem Marszałka Józefa Piłsudskiego złożono kwiaty i odczytano Apel Poległych. Kwiaty złożono też przed Grobem Nieznanego Żołnierza.

10 listopada we Wrocławiu, w sali kolumnowej Dolnośląskiego Urzędu Wojewódzkiego, dwudziestu sześciu Sybiraków otrzymało Krzyże Zesłańców Sybiru. Wręczył je wojewoda Ryszard Lacher w asyście prezesa miejscowego Oddziału Związku Sybiraków Jana Fencę.

11 listopada w Białej Podlaskiej w okazji Święta Niepodległości po nabożeństwie zostały odsłonięte tablice upamiętniające żołnierzy Batalionów Chłopskich – Stanisława Potapczuka i Franciszka Wołowika. Następnie przed pomnikiem 34 Pułku Piechoty złożono kwiaty i wieńce.

11 listopada w Białogardzie w 86. rocznicę Odzyskania Niepodległości i w 85. rocznicę powstania Związku Inwalidów Wojennych RP odbyło się uroczyste nabożeństwo, a następnie przy pomniku Orła Białego została odsłonięta tablica upamiętniająca 85. rocznicę powstania Związku. Patronat i opiekę nad tablicą przyjął miejscowa Komenda Hufca ZHP. Następnie wręczono Złotą Odznakę Honorową ZIW RP oraz medale „Zwycięska Nike”. Przed pomnikiem złożono wiązanki kwiatów.

11 listopada w Czemiernikach Święto Niepodległości uczczono odsłonięciem pomnika Powstańców Styczniowych, zbudowanego dzięki staraniom Czemiernickiego Towarzystwa Regionalnego, miejscowego społeczeństwa i sponsorów.

11 listopada w Dąbrowie Chełmińskiej w 86. rocznicę odzyskania niepodległości po Mszy św. w intencji Ojczyzny w kościele filialnym pw. Najświętszej Marii Panny, którą koncelebrowali wicedziekan ks. Tadeusz Myszk i wikariusz Daniel Milewski, przed figurą Matki Boskiej i przed pomnikiem pomordowanych w 1939 r. złożono kwiaty i zapalono znicze.

11 listopada w pobliżu leśniczówki Gaj koło Jędrzejowa w 86. rocznicę Święta Niepodległości odsłonięto i poświęcono Pomnik Komendy Obwodu Jędrzejów Armii Krajowej. Pomnik odsłonił oficer sztabu Obwodu Jędrzejów

Armii Krajowej – mjr w st. sp. Zbigniew Grabowski „Czarny” i łączniczka AK Danuta Domińska-Wojtas „Olszynka”. Poświęcił go Opat Konwentu Ojców Cystersów z Jędrzejowa Edward Stradomski. Pomnik zbudowano dzięki współpracy

kombatantów z Koła Jędrzejów SZŻAK, Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych nr 2 im. gen. Stefana Roweckiego-Grota w Jędrzejowie oraz sponsorów. Należy tu podkreślić duże zaangażowanie dyrektora ZSP nr 2 Władysława Blicharskiego oraz nauczycieli: Jacka Bertmana, Pawła Kowalskiego, Roberta Pelki i Bernarda Suchmiela.

11 listopada w Koroszinie został odsłonięty pomnik Niepodległości Polski. Obok pomnika złożono urny z ziemią pól bitewnych oraz prochy z mogił żołnierzy poległych w latach 1918–1920 i we wrześniu 1939 r.

11 listopada w Krzepicach w okazji Święta Niepodległości kombatanci z Zarządu Okręgowego Związku Kombatantów RP i BWP, doceniając działania na rzecz weteranów, uhonorowali burmistrza Jan Kotynia, jego zastępcę Mirosława Łukasika, lekarza Ryszarda Chładzyńskiego i Czesława Kowalskiego odznakami „Za Zasługi dla ZKRPIBWP”.

11 listopada w Łukowie w okazji Święta Niepodległości została odprawiona Msza św., po której przed tablicą upamiętniającą POW mieszkańcy Łukowa złożyli wieńce i kwiaty.

11 listopada w Poznaniu w okazji Święta Niepodległości złożono kwiaty przed tablicami pamiątkowymi i pomnikami: 15 Pułku Ułanów i Powstańców Wielkopolskich. Główne obchody odbyły się przed Pomnikiem Armii Poznań.

11 listopada we Wrocławiu obchody 86. rocznicy Odzyskania Niepodległości rozpoczęły się złożeniem wieńców i kwiatów przed obeliskiem przy Panoramicznej. Po Mszy św. odprawionej w Bazylice Mniejszej i koncercie, ulicami Wrocławia przeszli uczestnicy Parady Niepodległości.

11 listopada w Zagórowie w 86. rocznicę Odzyskania Niepodległości po uroczystej Mszy św. zostały odsłonięte trzy tablice pamiątkowe na pomniku Niepodległości poświęcone: polom bitew zagórowian w latach 1918–1920, miejsca walki i męczeństwa zagórowian w latach II wojny światowej, historii pomnika Niepodległości.

18 i 19 listopada w Krakowie, w Zespole Szkół Elektrycznych nr 2, w 24. rocznicę śmierci patrona szkoły gen. Bronisława Ducha odbyło się przedstawienie szkolnego koła teatralnego. Spektakl został przygotowany przez uczniów klas liceum i technikum pod opieką Dominiki Ptak-Grzesik.

20 listopada w Warszawie, w ramach obchodów Dni Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich, przed Grobem Nieznanego Żołnierza złożono wieńce oraz odczytano Apel Poległych. W Bazylice św. Krzyża została odprawiona Msza św. za Orłętą z udziałem chóru „Warszawianka”. Mszę św. w intencji Poległych w obronie Lwowa i za duszę śp. księdza Janusza Popławskiego – kapelana kresowiaków odprawiono również następnego dnia. W Galerii Porczyńskich odbył się okolicznościowy koncert, a w Gimnazjum nr 27 im. Orłąt Lwowskich odbyła się uroczystość szkolna.

27 listopada w Kurzelowie odbyły się uroczystości upamiętniające 61. rocznicę rozstrzelania żołnierzy Placówki Gminnej AK przez żandarmerię hitlerowską. Młodzież szkolna przedstawiła montaż słowno-muzyczny nawiązujący do

tych wydarzeń, a następnie została odprawiona Msza św. Uczestnicy uroczystości udali się przed zbiorową mogiłę rozstrzelanych żołnierzy AK, gdzie po Apelu Poległych złożono kwiaty i zapalono znicze.

30 listopada w Mianach k. Międzyrzecza Podlaskiego odbyły się uroczystości z okazji 174. rocznicy Powstania Listopadowego. Po Mszy św. uczestnicy uroczystości przeszli przed pomnik, wzniesiony na zbiorowej mogiłe powstańców listopadowych, gdzie złożyli kwiaty i zapalili znicze. Następnie w Publicznej Szkole Podstawowej im. Bohaterów Powstania Styczniowego wręczono medale „Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej” – złoty medal otrzymała szkoła, srebrny dyrektor Dorota Herda. W części artystycznej młodzież szkolna zaprezentowała program poetycko-historyczny.

30 listopada w Opolu po Mszy św. odprawionej w Katedrze Opolskiej, przed Ratuszem została odsłonięta tablica upamiętniająca 85-lecie powstania Związku Inwalidów Wo-

jennych RP. Tablicę poświęcił ks. prałat Edmund Podzielny. Podczas spotkania w Ratuszu zasłużeni członkowie ZIW otrzymali odznaczenia, medale pamiątkowe i dyplomy okolicznościowe.

12 grudnia w Warszawie w okazji 63. rocznicy walk Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich w obronie Tobruku i o Gazalę kombatanci, przedstawiciele instytucji państwowych, samorządowych i organizacji społecznych złożyli wieńce i wiązanki kwiatów na płycie Grobu Nieznanego Żołnierza. Tego samego dnia w kościele pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Falenicy została odprawiona Msza św. w intencji żołnierzy Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich.

16 grudnia w Krakowie, w Kościele Garnizonowym pw. św. Agnieszki, została odsłonięta tablica upamiętniająca 12 Pułk Piechoty. Mszę św. celebrował ks. prałat płk Henryk Polak, który także poświęcił tablicę. Podczas akademii okolicznościowej referat o działalności 12 Pułku Piechoty wygłosił kpt. rez. Kazimierz Karol Leśniak oraz wręczono medale: srebrny Krzyż Zasługi, srebrny Medal za Zasługi dla Obronności Kraju, złote i srebrne medale „Opiekun Miejsc Pamięci Narodowej”, Krzyże Pamiątkowe 12 Pułku Piechoty. Następnie odbył się II Krajowy Zjazd Delegatów Stowarzyszenia Żołnierzy 12 Pułku Piechoty AK i Więźniów Okresu Stalinowskiego.

18 grudnia w Poznaniu, w przeddzień 86. rocznicy wybuchu Powstania Wielkopolskiego, w Sali Białej Urzędu Miasta, odbyło się uroczyste wręczenie statuetek Dobosza Wielkopolskiego. Nagrodę przyznaje Towarzystwo Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918–1919 za popularyzację i upamiętnianie czynu powstańczego. Laureatami zostali m. in.: prof. Jan Trzeciakowski, dr Marek Rezler i Marian Kados.

21 grudnia we Wrocławiu, w sali kolumnowej Dolnośląskiego Urzędu Wojewódzkiego, odbyło się spotkanie oplatkowe, w którym wziął udział wojewoda Stanisław Łopatowski oraz przedstawiciele wszystkich organizacji kombatantkich.

22 grudnia w Poznaniu w 10. rocznicę powołania poznańskiego Oddziału Stowarzyszenia Seniorów Lotnictwa Wojskowego RP odbyło się uroczyste spotkanie, w trakcie którego wręczono medale „10-lecia SSLW RP”.

Ciąg dalszy na str. 18

– 18 marca 2005 r. – 60. rocznica zakończenia walk o Kołobrzeg –

Zdobywcy Kołobrzegu

W latach ostatniej wojny Kołobrzeg był siedzibą dużego garnizonu wojsk lądowych oraz bazą hitlerowskiej Kriegsmarine. Położony u ujścia Parsęty – Kołobrzeg otoczony obszarami podmokłymi i bagnistymi stanowił trudny, z punktu widzenia wykorzystania ciężkiego sprzętu, rejon działania. Peryferii miasta broniły rowy przeciwpancerne, pola minowe, zasieki z drutu kolczastego, które wraz z zespołami zabudowań podmiejskich przekształcono w silne punkty oporu. Niemiecka załoga miasta przygotowała trzy linie obronne, z których pierwsza to właśnie wspomniana wyżej, druga tzw. główna pozycja otaczała pierścieniem miasto, a trzecia – ostatnia – to port. Do obrony twierdzy dowództwo niemieckie przeznaczyło: jej stały garnizon, oddziały i grupy, które zdołały się wycofać z Pomorza oraz pośpiesznie organizowane oddziały Volkssturmu liczące około 10 tys. żołnierzy.

Obok batalionu fortecznego, do boju przygotowane były doborowe jednostki SS i marynarzy. Wyposażenie składało się z ciężkiej artylerii, czołgów, pociągu pancernego oraz licznych dział zgromadzonych na redzie okrętów, w tym trzech niszczycieli oraz (w niektóre dni) z dwóch krążowników – „Admirał Scheer” i „Lutzow”. W samym mieście do obrony przystosowano prawie wszystkie budynki. Ulice zamknięto barykadami. Hitlerowskie dowództwo wyznaczyło „Festung Kolberg” do szczególnej roli, miała ona związać długotrwałymi walkami możliwie jak najwięcej wojsk polskich i radzieckich, opóźniając ich dotarcie do Odry i natarcie na Berlin. Dowódca operującej na Pomorzu Grupy Armii „Wisła” **Heinrich Himmler** postawił komendantowi twierdzy Kołobrzeg płk. **Fritzowi Fullriede** zadanie obrony miasta za wszelką cenę. Tym bardziej, iż pierwszym honorowym burmistrzem Kołobrzegu był **Adolf Hitler**.

Załoga Kołobrzegu stanowiła poważną siłę bojową, co potwierdzają dwukrotnie nieudane próby natarcia, podjęte

4 i 7 marca przez oddziały 45 Brygady Pancernej i 272 Dywizji Piechoty Armii Radzieckiej. Do walki z załogą twierdzy pierwsze przystąpiły oddziały 3 i 6 Dywizji Piechoty oraz 3 Brygady Artylerii Haubic i 1 Samodzielnego Pułku Moździerzy. 8 marca miasto atakowało 10 polskich batalionów piechoty, 124 działa i 88 moździerzy, następnego dnia siły wzrosły do 17 batalionów, 280 dział i około 180 moździerzy. Mimo iż natężenie walk nie słabło także i w ciągu następnych dwóch dni – 10 i 11 marca, nacierające oddziały posunęły się do przodu zaledwie o 200–300 m. Dopiero po wprowadzeniu przez gen. **Stanisława Popławskiego** kolejnego wzmocnienia w sile 4 Dywizji Piechoty, 4 Pułku Czołgów Ciężkich oraz 15 i 18 Pułku Artylerii Przeciwlotniczej nastąpił wyraźny postęp w działaniach. W szturmie Kołobrzegu brały też udział jednostki radzieckie, które nacierały od wschodu, wzdłuż brzegu morskiego. W rezultacie pierwszej fazy uporczywych zmagania przelamany został zewnętrzny pierścień obrony twierdzy. Walki w dniach 12–17 marca doprowadziły do sforsowania drugiego pierścienia i zdobycia silnie umocnionego Śródmieścia. Ostatni akt kołobrzesckiej epopei rozegrał się w nocy z 17 na 18 marca. Po bezskutecznym wezwaniu niemieckiej załogi do kapitulacji, przegrupowaniu sił i miażdżącym przygotowaniu artyleryjskim, w którym uczestniczyła również brygada radzieckich „Katusz”, przystąpiono do przełamania trzeciego pierścienia hitlerowskiej obrony. Tej samej nocy dowódca obrony twierdzy Kołobrzeg płk Fullriede zdecydował się na ewakuację resztek sił głównych garnizonu. Umęczeni dotychczasowymi walkami żołnierze polscy nie zdołali w porę wykryć nieprzyjacielskich zamiarów. Dopiero 18 marca nad ranem spostrzeżono wycofywanie się niemieckich sił głównych. Natychmiastowe wznowienie natarcia i opanowanie portu nie powstrzymało ewakuacji załogi miasta. Kołobrzeg był wolny. (...)

Jerzy BŁAWAT

Henryk Dobrosielski

Zdobywcom Kołobrzegu

Kłaniam się nisko,
Za krew przelaną i śmierć
Za ziemię kołobrzescką
Zwycięzcom chwała i cześć.
A Wy polegli w boju
Śpijcie w pokoju tej ziemi.

Kłaniam się żołnierze
Rycerscy, zmordowani, spaleni
Chwały Wam nikt nie zabierze
Przez Was my ocaleni.

Kłaniam się nisko
Za krew przelaną i śmierć
Za piękną ziemię kołobrzescką
Żołnierzom chwała i cześć

Za piękne morze i uzdrowisko
Za krew, rany i śmierć
Kłaniam się nisko
Poległym pokój, zwycięzcom
cześć.

Niechaj te słowa proste
Stojące jak żołnierz w szeregu
Będą dla Was hołdem
– Zdobywcy Kołobrzegu.

Wiersz został napisany w 1995 r. w 50. rocznicę wyzwolenia Kołobrzegu i powtórnych zaślubin z morzem. Autor, kpt. w st. spocz. Henryk Dobrosielski, zmarł w grudniu 1999 r. w Elblągu. Zgodę na publikację wiersza wyraziła jego żona.

Niemcy

Z Saksonii do Brandenburgii

Długo oczekiwana chwila...

Po zdławieniu Powstania Warszawskiego więźni do niewoli ranni powstańcy byli wywożeni do Rzeszy i kierowani do lazaretów. Taki lazaret utworzono m.in. w miejscowości Zeithain w Saksonii (Lazaret Rezerwy Jeńców Wojennych). Pracował w nim, ewakuowany razem z rannymi i częścią personelu medycznego, lekarz płk **Leon Strehl**. Zmarłych powstańców grzebano na miejscowym cmentarzu. Ich kwaterę nazwano *Polską sekcją włoskiego cmentarza wojskowego Jacobsthal*.

Po wojnie cmentarz uległ całkowitemu zniszczeniu, a jego teren został włączony do poligonu wojskowego jednostek Grupy Zachód Armii Radzieckiej oraz Armii Ludowej NRD. Po odejściu wojsk radzieckich, miejscowa instytucja o nazwie *Miejsce Pamięci Ehrenhain Zeithain*, działająca pod patronatem *Fundacji Miejsca Pamięci w Saksonii* rozpoczęła prace badawczo-dokumentacyjne. Do tego działania włączyli się: mieszkający w USA polski ksiądz **Bogumił Kościeszka**, **Steven Kościeszka** oraz prof. dr **Stanisław Iwankiewicz** z Wrocławia. Wśród zmarłych powstańców był brat księdza Kościeszki. Dzięki udostępnie-

niu przez Archiwum Narodowe USA specjalnych zdjęć lotniczych, zdołano zlokalizować miejsce pochówku powstańców. Po ustaleniu położenia cmentarza – do badań archeologicznych prowadzonych przez młodzież pod hasłem „Poszukiwanie śladów” włączyli się uczestnicy obozów młodzieżowych Niemieckiego Związku Opieki nad Grobami (młodzież z różnych państw). Jest to projekt pięcioletni, nadzorowany przez Service Civil International. Udział w tym działaniu miała Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa oraz zainteresowane środowiska kombatanckie. Uznano, że szczątki zmarłych powstańców należy po ekshumacji przenieść na wojskowy cmentarz w miejscowości Neuburxdorf w Brandenburgii. Do działania włączył się urodzony w Polsce (m. Nakło), a dziś mieszkający w Elbe-Elster dr **Gustav Bekker**, sam więzień obozu dla Niemców w Potulicach i prezes Związku Więźniarskiego. Dzięki jego doświadczeniu i pełnej życzliwości władz Saksonii i Brandenburgii kwestia ta znalazła swój szczęśliwy finał w październiku 2004 r.

Na wojskowym cmentarzu w Neuburxdorf (powiat Elbe-Elster), gdzie

Napis na tablicy brzmi: „Pamięci spoczywających na tym cmentarzu polskich jeńców wojennych Stalagu IV B Mühlberg, żołnierzy Armii Krajowej Powstania Warszawskiego 1944 r., którzy zmarli w szpitalu wojskowym Zeithain w latach 1944–1945”.

są pochowani żołnierze Armii Francuskiej, zbudowano polską kwaterę powstańców warszawskich i wzniesiono pomnik.

W dniach 9–10 października 2004 r. odbyła się okazała uroczystość poświęcona 60. rocznicy Powstania Warszawskiego i przekazania kwatery-pomnika. 9 października w miejskim ratuszu w Bad Liebenwerda przebieg Powstania Warszawskiego przedstawił prof. dr hab. **Eugeniusz C. Król** – dyrektor Instytutu PAN w Berlinie. Walki powstańcze i losy mieszkańców Warszawy ilustrował wojennymi kronikami Wehrmachtu. W spotkaniu uczestniczyli mieszkańcy, niemieccy i polscy kombatancki, młodzież miejscowa i uczniowie gimnazjum z Nakła. Następnego dnia w auli Domu Miejskiego odbyło się uroczyste spotkanie niemiecko-polskie. Ze strony gospodarzy uczestniczyli w nim przedstawiciele władz m.in.: minister sprawiedliwości i spraw europejskich w rządzie krajowym Brandenburgii **Barbara Richstein**, przedstawiciel rządu krajowego Saksonii – dr **Rainer Wedekind**, landrat regionu Elbe-Elster – **Klaus Richter**, dowódca garnizonu płk **Wiegand**. Na spotkanie przybyli mieszkańcy, młodzież szkolna oraz członkowie *Grupy Inicjatywnej Obóz Mühlberg*, *Grupy Inicjatywnej Centralny Obóz w Po-*

Grupa uczestników uroczystości odsłonięcia pomnika-kwatery

tulicach, a także pracownicy *Miejsca Pamięci Ehrenhain Zeithain*.

Stronę polską reprezentowała grupa członków Związku Powstańców Warszawskich z prof. **Stanisławem Iwankiewiczem**; prezes Ogólnopolskiego Społecznego Stowarzyszenia „Misja Pojednania” – **Tadeusz Kreps**, sekretarz generalny Ogólnopolskiego Stowarzyszenia Kawalerów Orderu Wojennego Virtuti Militari Kombatantów Wojska Polskiego – kmdr **Henryk Leopold Kalinowski**, przewodniczący Krajowej Rady Kombatantów AK Związku Kombatantów RP i BWP – płk **Henryk Jackowski**, przedstawiciel Ambasady RP w Niemczech – radca **Zbigniew Suszek**.

Wygłoszono osiem przemówień, niemiecka i polska młodzież wystąpiła z programem artystycznym, a w podzięk za działalność na rzecz dobrego sąsiedztwa – prezes Tadeusz Kreps wręczył dyplomy Komandorii „Misja Pojednania” dr. G. Bekkerowi i landradowi K. Richterowi.

Następnie przedstawiciele władz, goście z Polski i delegacje mieszkańców udali się do odległego o 12 km Neuburxdorfu, gdzie odbyła się uroczystość na cmentarzu wojskowym. Przed pomnikiem ku czci żołnierzy francuskich stanęła honorowa warta żołnierzy niemieckich i polskich. Goście z Polski rozwinęli narodowe flagi. Pojawiły się transparenty o pojednaniu i przyjaźni. Przy symbolicznych mogiłach 44 powstańców ksiądz B. Kościeszka w asyście pastora i ministrantów odprawił Mszę świętą, podczas której grała orkiestra wojskowa miejscowego garnizonu. Po odsłonięciu pomnika i poświęceniu całej kwatery złożono wieńce i zapalono znicze. Odbył się Apel Poległych, w czasie którego polscy i niemieccy gimnazjaliści wymieniali nazwiska pochowanych powstańców.

Okolicznościowe przemówienie wygłosił między innymi prof. Stanisław Iwankiewicz, natomiast dwie osoby z grupy oficjalnych gości z Warszawy podziękowały organizatorom akcji przeniesienia szczątków powstańców z Saksonii do Brandenburgii i zbudowania polskiej kwatery powstańczej wraz z pomnikiem. H. L. K.

Por. Jan Radzewicz

Jan Radzewicz „Rys” urodził się 20 listopada 1904 r. w Wilnie. Był uczestnikiem wojny obronnej w 1939 r. w składzie 3 Dywizji Artylerii Konnej w Podbrodziu. Do konspiracji wstąpił w 1942 r. (2 zgrupowanie 23 Brygady). Brał udział w działaniach grupy dywersyjnej „Wachlarz”. Por. Jan Radzewicz został uhonorowany m.in.

Krzyżem Armii Krajowej, Odznaką „Burza”, Honorową Odznaką Żołnierza Armii Krajowej Okręgu Wileńskiego „Wiano” i Nowogródzkiego „Nów”. Mieszka w Puszczykowie pod Poznaniem wraz z rodziną.

Jubilatowi najlepsze życzenia składa redakcja „Kombatanta”!

Listy do redakcji

Dla uczczenia pamięci lotników

W miesięczniku „Kombatant” 2004 nr 12 zamieszczono relację gen. J. Kurczewskiego z obchodów 60. rocznicy lotów nad Warszawę, które odbyły się w Republice Południowej Afryki (...).

W relacji tej nie wspomniano nic o uroczystościach w Polsce poświęconych pamięci lotników niosących pomoc Powstańcom Warszawy.

Pragnę poinformować Szanowną Redakcję, że Powstańcy Warszawy pamiętają o ofiarności załóg samolotów niosących pomoc, szczególnie o lotnikach całych załóg, które zginęły. Dlatego też, dla uczczenia pamięci tych, którzy w Warszawie polegli, wzniesiono wiele obelisków – tablic pamięci.

W dzielnicy Gołędzinów (obecnie Praga Północ), na rogu ul. Jagiellońskiej i Pożarowej, w nocy z 14 na 15 sierpnia 1944 r. przed oddaniem zruntu stracony został samolot typu Liberator obsługiwany przez załogę 871 dywizjonu Południowoafrykańskich Sił Powietrznych. Zginęła cała siedmioosobowa załoga w składzie: Cap. pilot N. van Rensburg, Lt. pilot R. A. Lavery, Lt. obs. J. C. Branch-Clark, Wt. offr I P. W. Stafford, Wt. offr II B. N. Woods, Sgt. E. H. Turner RAF, Wt. offr J. A. Meyer.

W tym miejscu na wniosek Koła Związku Kombatantów przy Fabryce Samochodów Osobowych oraz jej załogi, FSO dla uczczenia pamięci lotników ufundowała obelisk – głaz z tablicą informującą w języku polskim i angielskim o tym zdarzeniu.

Uroczystość odsłonięcia tablicy odbyła się w 48. rocznicę, we wrześniu

1992 r., z udziałem wojska, przedstawicieli Związku Powstańców Warszawskich z prezesem Zbigniewem Ściborem-Rylskim oraz przedstawicieli Ambasady RPA.

Tablica ta po kilku latach została skradziona, ponieważ była wykonana z kolorowego metalu. Prawdopodobnie została przetopiona na złom.

Staraniem Koła Związku Kombatantów przy FSO i przy finansowym wsparciu Dyrekcji FSO zamontowana została nowa tablica, tym razem z czarnego marmuru. Ponowne uroczyste odsłonięcie odbyło się w 52. rocznicę, w sierpniu 1996 r.

Opiekę nad obeliskiem roztacza Koło Związku Kombatantów przy FSO oraz jej pracownicy. Co roku 15 sierpnia kombatanci – Powstańcy oraz pracownicy FSO składają pod tablicą kwiaty i zapalają znicze. (...)

Dodatkowo informuję, że w dzielnicy Praga Południe w Parku Skaryszewskim 14 sierpnia 1944 r. stracony został drugi samolot RAF. Tam też jest tablica pamiątkowa, której odsłonięcia dokonano 4 listopada 1988 r. w obecności premier Wielkiej Brytanii Margaret Thatcher. Miejsce to odwiedziła też królowa Elżbieta II i premier John Major.

Z poważaniem
por. inż. Władysław ANIOŁEK „Kot”
powstaniec Warszawy
bat. „Kiliński” 3 komp.
emerytowany długoletni
pracownik FSO
wiceprezes Koła Zw. Kombatantów
przy FSO

60. rocznica Zbrodni Katyńskiej

Apel Instytutu Pamięci Narodowej

Na podstawie art. 305 § 4 i 131 § 2 kodeksu postępowania karnego Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Warszawie zawiadamia, że w dniu 30 listopada 2004 r. wydane zostało postanowienie o wszczęciu śledztwa o sygnaturze S 38/04/Zk w sprawie dokonanych, w celu wyniszczenia części polskiej grupy narodowej, w okresie od 5 marca do bliżej nieustalonego dnia 1940 r. w Moskwie, Charkowie, Smoleńsku, Katyniu, Kalininie i innych miejscach na terytorium ZSRR, przez jego funkcjonariuszy państwowych idących na rękę władzy swego państwa, sprzymierzonego wówczas

z III Rzeszą Niemiecką, masowych zabójstw przez rozstrzelanie, nie mniej niż 21 768 obywateli polskich – jeńców wojennych osadzonych w „specjalnych obozach” jenieckich NKWD w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie oraz osób cywilnych, aresztowanych i osadzonych w więzieniach na terenie okupowanych przez ZSRR Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej, będących następstwem realizacji zbrodniczej uchwały Biura Politycznego Komitetu Centralnego Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) podjętej w Moskwie 5 marca 1940 r.

Jednocześnie Komisja zwraca się z apelem do krewnych osób zamor-

dowanych na podstawie decyzji z 5 marca 1940 r., mogących wykonywać prawa zmarłych pokrzywdzonych i nie zrzeszonych w Stowarzyszeniach Katyńskich oraz do osób posiadających istotne wiadomości na temat zdarzeń będących przedmiotem wyżej wymienionego śledztwa o nawiązanie kontaktu listownego lub telefonicznego z najbliższymi dla miejsca swego zamieszkania Oddziałowymi Komisjami Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu lub ich Delegaturami. Adres Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Warszawie: 00-207 Warszawa, pl. Krasińskich 2/4/6, tel. (0-22) 530 86 26.

Kalendarium Kombatancie

Ciąg dalszy ze str. 14

27 grudnia w Poznaniu w ramach obchodów 86. rocznicy Powstania Wielkopolskiego po Mszy św. złożono kwiaty w miejscach upamiętniających powstańców. Uroczystości zakończyły się przed Pomnikiem Powstańców Wielkopolskich, gdzie również, po odczytaniu Apelu Poległych, złożono kwiaty. Podobne uroczystości odbyły się w wielu miastach Wielkopolski.

28 grudnia we Wrocławiu, w Sanktuarium Golgoty Wschodu, odbyło się tradycyjne spotkanie opłatkowo-noworoczne, które zorganizował Związek Sybiraków III Rzeczypospolitej. Przybyli m. in. przedstawiciele Stowarzyszenia Rol-

dziny Katyńskiej, Stowarzyszenia Rodzin Policyjnych 1939 r. oraz reprezentanci władz samorządowych. Grupa Sybiraków otrzymała Krzyże Żeńskich Sybiru.

29 grudnia w Kielcach odbyło się spotkanie opłatkowe połączone z posiedzeniem miejscowego Zarządu Okręgu Ogólnopolskiego Związku Żołnierzy Batalionów Chłopskich. Przybyli na nie prezesi kół OZZBCh z całego województwa. Prezes Zarządu Okręgu Adam Cecot podsumował całoroczną działalność i omówił plany na 2005 r. Po części oficjalnej uczestnicy złożyli sobie życzenia i podzielili się opłatkiem.

2005

6 stycznia w Tobruku, na cmentarzu wojennym, przed pomnikiem upamiętniającym polskich żołnierzy, którzy polegli w obłężonej twierdzy, wieniec złożył prezes Rady Ministrów RP **Marek Belka**. W uroczystości wzięli udział przedstawiciele miejscowej Polonii oraz delegacja towarzysząca premierowi podczas wizyty w Libii. Udział polskich żołnierzy w walkach o Tobruk przedstawia otwarta wówczas

wystawa „Polska Samodzielna Brygada Strzelców Karpackich w obronie Tobruku i Kampanii Libijskiej”.

7 stycznia w Markuszowie, w świątecznie udekorowanej sali Urzędu Gminy, odbyło się noworoczne spotkanie kombatantów Koła Gminnego Związku Kombatantów RP i BWP i władz administracyjnych.

8 stycznia w Płocku Porozumienie Organizacji Kombatanców i Niepodległościowych we współpracy z władzami miasta i powiatu zorganizowało spotkanie świąteczno-noworoczne. Obok licznie przybyłych kombatantów uczestniczyli w nim m. in. starosta Michał Boszko, prezydent Płocka Mirosław Milewski, dyrektorzy płockich szkół oraz przedstawiciele samorządu szkolnego. Opłatek poświęcił Kanclerz Diecezji Płockiej. Zespół „Dzieci Płocka” zaprezentował program artystyczny.

11 stycznia w Pabianicach odbyło się spotkanie opłatkowe, zorganizowane przez miejscowe Koło Związku Sybiraków.

12 stycznia w Łodzi, w Klubie Garnizonowym, podczas spotkania opłatkowego zorganizowanego przez Koło Związku Sybiraków Łódź Śródmieście wystąpił Zespół Artystyczny „Sybiracy”.

13 stycznia we Włoszczowie na spotkaniu opłatkowym zebrali się członkowie Społecznej Powiatowej Rady Kombatantów i Koła Miejsko-Gminnego Związku Kombatant-

tów RP i BWP. Przybyli też przedstawiciele Starostwa Powiatowego oraz Urzędu Miasta i Gminy Włoszczowa. Podczas spotkania podsumowano działalność Powiatowej Rady Kombatantów w roku 2004.

14 stycznia w Łodzi odbyło się spotkanie opłatkowe, zorganizowane przez Łódzki Oddział Związku Sybiraków. Wystąpił na nim Zespół Artystyczny „Sybiracy”

15 stycznia w Brzegu kombatanci spotkali się na tradycyjnym opłatku. Podczas uroczystości obchodzono również 80 urodziny i 25-lecie pracy społecznej prezesa miejscowego Koła ZKRPIBWP kpt. pil. Adama Kownackiego.

15 stycznia w Warszawie, w Katedrze Polowej WP, w 240. rocznicę utworzenia Szkoły Rycerskiej została poświęcona tablica upamiętniająca kadetów obrońców Ojczyzny, wychowanków polskich szkół kadeckich w latach 1765–1947. Po uroczystości, zorganizowanej przez Związek Kadetów II Rzeczypospolitej Polskiej, zgromadzeni przełamali się opłatkiem.

16 stycznia w Zakopanem odbyły się obchody 60. rocznicy uwolnienia 42 więźniów z więzienia gestapo. Po Mszy św. w Kaplicy Armii Krajowej, w podziemiach kościoła św. Krzyża, odsłonięto tablicę, poświęconą pamięci żołnierzy XII Regimentu Pieszego i 12 Pułku Piechoty Armii Krajowej.

Następnie przed byłym więzieniem gestapo został odczytany Apel Poległych i złożono kwiaty. Obchody przygotowali byli żołnierze 12 pp AK III bat. 9 Kompanii Górskiej Dywersyjno-Sabotażowej Oddziału Partyzanckiego „Chelmu”.

19 stycznia w Szczecinie, w 60. rocznicę rozwiązania Armii Krajowej, przed tablicą pamiątkową żołnierze AK, przedstawiciele władz, organizacji kombatanców i uczniowie złożyli kwiaty.

Oprac. K. K.

Jubileusz 25-lecia Muzeum Martyrologii

„Pod Zegarem”

Dawne więzienie gestapowskie „Pod Zegarem” w Lublinie od 25 lat (utworzono je w 1979 r.) jest ważną w panoramie muzeów miasta i regionu placówką wystawienniczą, oświatową i badawczą. Funkcjonuje jako Oddział Martyrologii Muzeum Lubelskiego.

W ciągu pięciu lat okupacji niemieckiej przez więzienie w budynku „Pod Zegarem” przeszło blisko 40 tys. osób. Tyleż samo było więzionych na Zamku Lubelskim. Piwniczne mury, w których przetrzymywano ludzi poddawanych przez Niemców śledztwu, były niemymi świadkami funkcjonowania katowni, ludzkich tragedii, wyszukanych tortur, rozstrzeliwań, morderstw.

Placówka, kierowana od 12 lat przez **Barbarę Oratowską**, prowadzi badania historii czasów wojny, gromadzi dokumenty, spisy więźniów, listy i grypsy uwięzionych, fotografie, pamiątki. W katowni „Pod Zegarem” przetrzymywano więźniów politycznych, żołnierzy podziemia, konspiracji, działaczy Państwa Podziemnego. Jeśli je opuszczali to z wyrokami śmierci lub kierowani do obozów koncentracyjnych, też na śmierć.

W Muzeum „Pod Zegarem” urządzono stałą ekspozycję obrazującą dzieje więzienia z wykorzystaniem autentycznych cel, karcerów i licznych dokumentów. Ponadto organizowane są tu wystawy czasowe związane z działalnością polskiej konspiracji w czasie okupacji niemieckiej. Ekspozyty wystawy „Martyrologia młodzieży Lublina i harcerstwa Lubelszczyzny, 1939–1944” pochodzą ze zbiorów prywatnych **Sławomira Litwińskiego** i **Kazimierza Jarzembowskiego**. Publikacja wierszy **Grażyny Chrostowskiej** pt. „Jakby minęło już wszystko” (Wydawnictwo GAL, Lublin 2002) stała się inspiracją scenariusza wystawy, poświęco-

nej młodej poetce lubelskiej, więzionej „Pod Zegarem”, wywiezionej do obozu w Ravensbrück i tam zamordowanej 18 kwietnia 1942 r. W ub.r. Muzeum zorganizowało wystawę obrazującą udział lubelskich adwokatów i prawników w walce z Niemcami w okresie okupacji.

Do Muzeum trafiła część dokumentacji po rozwiązaniu się Stowarzyszenia b. Więźniów Politycznych Zamku Lubelskiego i „Pod Zegarem”. Stowarzyszenie to, od 1969 do 2002 r. aktywnie działające na terenie Lublina i w całym kraju, przysłużyło się do zgromadzenia bardzo bogatego archiwum dotyczącego więźniów lubelskich katowni. Stowarzyszenie było także jednym z inicjatorów powstania Muzeum Martyrologii. Na podstawie zebranego materiału powstało wiele cennych

publikacji naukowych i popularnych. To dzięki Stowarzyszeniu upamiętniono tablicami informacyjnymi wiele miejsc w Lublinie, z którymi wiązały się tragiczne egzekucje w okresie okupacji.

Uroczystości 25-lecia Muzeum Martyrologii odbywały się na Zamku Lubelskim i były połączone z II edycją konkursu recytatorskiego poezji **Grażyny Chrostowskiej**. Zwycięzcy dwóch kategorii wiekowych – gimnazjum i liceum – wystąpili z recytacjami wobec licznie przybyłych na uroczystości jubileuszowe gości, przedstawicieli władz samorządowych Sejmiku Wojewódzkiego i Urzędu Wojewódzkiego oraz Rady Miasta, a także byłych więźniów katowni „Pod Zegarem”. Wśród tej grupy zaproszonych gości byli m.in.: **Roman Krawczyński**, **Wanda Póltawska**, **Zofia Pociłowska**, **Krystyna Czyż-Wilgatowa**, **Klementyna Kuśmierz**, **Izabela Koper**, **Kama Janowicz-Syczowa**, **Stanisława Śledziejowska-Osiczko**.

W konkursie czołowe miejsca zajęły: uczennice gimnazjów lubelskich – **Anita Sławińska**, **Inez Lewandowska** i **Aleksandra Pukos** oraz liceów – **Aleksandra Gołębiowska**, **Wioleta Mirosław** i **Aleksandra Waleniak**. (gal)

Od lewej: dr **Wanda Póltawska**, więźniarka „Pod Zegarem” i obozu w Ravensbrück, autorka wielu książek, w tym wspomnieniowych z czasów wojny, **Krystyna Czyż-Wilgatowa** i **Kama Janowicz-Syczowa**, też ravenbrückzanki, dyrektor Gimnazjum nr 8 im. **Grażyny Chrostowskiej** w Lublinie – **Urszula Łapińska** oraz **Zofia Pociłowska**, „królik doświadczalny” w obozie w Ravensbrück

Pamięć o dowódcach Polskiego Państwa Podziemnego

Generał August Emil Fieldorf

(stracony 24 lutego 1953 r.)

52 lata temu, 24 lutego 1953 r. o godz. 15 w warszawskim więzieniu na Mokotowie został wykonany wyrok śmierci przez powieszenie na generale „Nilu” Augustcie Emilu Fieldorfie, jednym z dowódców Polskiego Państwa Podziemnego, w latach 1942–1944 szefie Kedywu Komendy Głównej Armii Krajowej, a od jesieni 1944 r. do rozwiązania w styczniu roku następnego – zastępcy dowódcy AK.

W rocznicę śmierci gen. **Augusta Emila Fieldorfa** na jego symbolicznym grobie na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach kombatanci ze Światowego Związku Żołnierzy AK na czele z wiceprezesem **Wojciechem Barańskim** i **Janem Gozdawą-Golebiowskim** złożyli wiązanki kwiatów. Obecna była rodzina Generała. Uroczystość zorganizowało warszawskie Koło nr 14 Związku, noszące imię Generała.

B. M.

Generał Franciszek Kamiński

(zm. 24 lutego 2000 r.)

W piątą rocznicę śmierci Komendanta Głównego Batalionów Chłopskich i szefa I Oddziału Sztabu Armii Krajowej gen. dyw. Franciszka Kamińskiego, przed jego grobem na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach w Warszawie zgromadziło się liczne grono żołnierzy Batalionów – dziś kombatantów skupionych w Ogólnopolskim Związku Żołnierzy BCh. Przybyli, by oddać hołd swojemu dowódcy.

Uroczystości przewodniczył prezes **Stanisław Ozonek**. Przybyli też prezesi innych stowarzyszeń kombatanckich, m.in. Związku Inwalidów Wojennych RP, Związku Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych, Światowego Związku Żołnierzy AK oraz Związku Powstańców Warszawskich. Modlitwy w intencji Generała odprawił kapelan Batalionów Chłopskich ks. prałat **Bogusław Bijak**. Obecność licznych pocztów sztandarowych oraz oprawa wojskowa nadały uroczystości podniosły charakter religijno-patriotyczny.

Franciszek Kamiński, urodzony 20 września 1902 r. we wsi Mikułowice w powiecie opatowskim, był absolwentem Wydziału Matematycznego Uniwersytetu Warszawskiego. Działalność społeczną i polityczną podjął podczas studiów. Aktywny w Polskiej Akademickiej Młodzieży Ludowej, był współtwórcą Związku Młodzieży Wiejskiej i działaczem Polskiego Stronnictwa Ludowego „Wyzwolenie”. Żołnierz Września, od 8 października 1940 r. przewodził chłopskiej armii, która

osiągnęła stan około 160 tysięcy żołnierzy. Jej oparciem była wieś polska – największy garnizon okresu okupacji. Po wojnie Franciszek Kamiński był członkiem władz PSL. Aresztowany w 1949 r., aż do kwietnia 1956 r. siedział w więzieniu.

W 1992 r. został prezesem Ogólnopolskiego Związku Żołnierzy Batalionów Chłopskich, piastował też godność honorowego prezesa PSL. B.M.

Fot. B. Materska

Niech trwa legenda o chłopskim wodzu Franciszku Kamińskim i jego wojsku – powiedział podczas uroczystości zastępca kierownika Urzędu ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych minister Jerzy Kozłowski

Wystawa w Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego

Ostatni emisariusz

Od 14 stycznia 2005 roku czynna jest w Muzeum Historii Ruchu Ludowego w Warszawie przy Al. Wilanowskiej 204 wystawa biograficzna poświęcona żołnierzowi Polskiego Państwa Podziemnego, cichociemnemu, ostatniemu prezesowi Polskiego Stronnictwa Ludowego na Uchodźstwie **Tadeuszowi Chciukowi-Celtowi**. Na uroczystość otwarcia wystawy przyjechała z Monachium wdowa po **Tadeuszu Chciuku** – **Ewa**.

Wojenne losy Celta to przede wszystkim dwie misje kurierskie. Pierwsza rozpoczęła się pod koniec 1941 roku, kiedy został zrzuty do Polski jako kurier rządu gen. **Władysława Sikorskiego**. Drugą odbył w roku 1944. Był wówczas osobistym emisariuszem premiera **Stanisława Mikołajczyka**. Do Londynu przewiózł największą w dziejach Podziemia pocztę od Delegatury Rządu.

Po powrocie do kraju został aresztowany przez UB. Zwolniony dzięki interwencji **Stanisława Mikołajczyka**, nielegalnie – wraz z rodziną – opuścił Polskę. Przez trzydzieści lat pracował w Radiu „Wolna Europa” jako redaktor audycji dla polskiej wsi. Z. Z.

KOMBATANT

REDAKCJA: 00-926 Warszawa, ul. Wspólna 2/4

REDAGUJE ZESPÓŁ: **Bożena Materska** (red. nacz.), **Katarzyna Kępka**

stała współpraca prof. **Adam Dobroński**, **Ewa Dumin**

PRENUMERATA I KOLPORTAŻ: **Andrzej Sosiński (661 86 67)**

WYDAWCA: **Urząd do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych**

ul. Wspólna 2/4, 00-926 Warszawa, tel. redakcji 661 87 05, fax 661 87 45, centr. 661 81 11, tel. informacji 661 81 29, 661 87 40

Adres internetowy: <http://www.udskior.gov.pl>, e-mail: kombatant@udskior.gov.pl

W 2005 r. egzemplarz „Kombatanta” kosztuje 2,50 zł, a cena prenumeraty rocznej wraz z kosztem wysyłki – 30 zł. Prenumerata ze zleceniem dostawy za granicę pocztą lotniczą kosztuje 24 USD lub równowartość tej kwoty (mogą być czeki). Wpłaty na prenumeratę należy dokonywać na konto: Urząd ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych, ul. Wspólna 2/4, 00-926 Warszawa, numer konta: NBP Oddział Okręgowy Warszawa 03101010100050472231000000.

Redakcja zastrzega sobie prawo dokonywania zmian i skrótów w nadsyłanych materiałach. Materiały powinny być czytelne, podpisane pełnym imieniem i nazwiskiem autora oraz zawierać jego prywatny adres, ewentualnie telefon. Artykułów nie zamówionych redakcja nie zwraca. Rubryka „Poszukujemy” jest bezpłatna. Nakład 4000 egz.

61. rocznica akcji na Kutschere**Pamięć o żołnierzach „Parasola”**

„Sokół”, „Juno”, „Lot”, „Cichy” – pseudonimy żołnierzy „Parasola”, którzy zginęli podczas akcji, której celem było zabicie „kata Warszawy” Franza Kutschery, są przypominane przy okazji kolejnych uroczystości, obchodzonych w każdej rocznicę tej akcji.

Obchody trwają tradycyjnie dwa dni. 31 stycznia w godzinach wieczornych celebrowana jest Msza św. w Katedrze Polowej WP, a 1 lutego składane są kwiaty w miejscach związanych z akcją: przed upamiętniającym głazem w Alejach Ujazdowskich, przed tablicą poświęconą uczczeniu zamordowanych w odwecie przez Niemców w egzekucji publicznej kilkudziesięciu warszawiaków, na Moście Śląsko-Dąbrowskim (Kierbedzia), w kwaterze „Parasola” na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach, a także przed tablicami na Żoliborzu i w Piastowie, gdzie mieszkali „Lot” i „Juno”.

Tak było również w tym roku. Składanie kwiatów przed pamiątkowym głazem zgromadziło wiele osób, w tym żołnierzy „Parasola”. Byli przedstawiciele naszego Urzędu i władz miasta oraz duża grupa kombatantów, przede wszystkim akowców. Byli też – tradycyjnie – harcerze, którzy zaciągnęli wartę honorową. B.M.

*Kwiaty złożyli
żołnierze
„Parasola”*

*W uroczystości
uczestniczył
między innymi
ks. Stefan
Wysocki,
kapelan
Stowarzyszenia
Szarych
Szeregów*

**W wyniku akcji zginęli:
Bronisław Pietraszewicz „Lot”
Marian Senger „Cichy”
Zbigniew Gęsicki „Juno”
Kazimierz Sott „Sokół”**

27 marca 1945 r. – aresztowanie przez NKWD przywódców Polskiego Państwa Podziemnego**W hołdzie żołnierzom Polskiego Podziemia**

Pamięć o latach wyroków śmierci, zsyłek, terroru i zastraszenia oraz oddanie hołdu ich ofiarom – to zadanie nie tylko stowarzyszeń skupiających osoby represjonowane, choć one na tym polu mają największe osiągnięcia. 14 listopada ub. roku w warszawskim Kościele św. Stanisława Kostki została odsłonięta i poświęcona tablica epitafijna ku czci żołnierzy Polski Podziemnej zamordowanych w latach 1944–1956 przez reżim komunistyczny. Ufundowano ją staraniem Oddziału Stołecznego Związku Więźniów Politycznych Okresu Stalinowskiego. Przemawiając do zebranych prezes Oddziału **Stanisław Kowalski** przypomniał martyrologię żołnierzy Polski Walczącej – aresztowania tysięcy obywateli polskich, sfingowane

procesy, skazania na karę śmierci lub długotrwałe więzienie. Nawiązał również do aresztowania w marcu 1945 r.

przywódców Polskiego Państwa Podziemnego i wytoczenia im następnie w Moskwie procesu.

W uroczystości udział wzięli między innymi uczniowie i harcerze z Gimnazjum nr 16. Podczas Mszy św. odprowadzanej przez ks. infułata **Zdzisława Króla** w asyście ks. prałata **Zygmunta Malackiego** młodzież pełniła wartę honorową przed tablicą.

Potem nastąpiło uroczyste odsłonięcie i poświęcenie tablicy. W akcie tym uczestniczyły m.in. **Halina Szopińska**, żołnierz AK, więziona w latach 1944–1955, i senator **Olga Krzyżanowska**, córka zamordowanego w więzieniu na Mokotowie gen. „Wilka”. Na koniec uczestnicy uroczystości złożyli przed tablicą wieńce i wiązanek kwiatów. (red.)

65. rocznica pierwszej wielkiej deportacji

Przymusowe przesiedlenia, które nastąpiły po aneksji przez ZSRR ziem wschodnich Rzeczypospolitej, były najbardziej masową formą represji stosowanych przez władze sowieckie wobec obywateli polskich. Stosunkowo dobrze znane są cztery masowe akcje deportacyjne – w lutym, kwietniu i czerwcu 1940 roku oraz w maju–czerwcu 1941 roku. Odbływały się one w skrajnie złych warunkach, skutkujących wysoką śmiertelnością.

Mniej znane są dwie inne deportacje – do wschodnich rejonów Białoruskiej i Ukraińskiej Socjalistycznych Republik Radzieckich oraz do Besarabii i Północnej Bukowiny.

Niezależnie od tych dużych, zorganizowanych akcji, przez cały okres okupacji sowieckiej trwały tzw. codzienne wywózki.

Deportowanych w miejscach osadzenia wyniszczał surowy klimat, ciężka, katorżnicza praca, niedożywienie i liczne choroby. Tylko niewielu z nich wróciło do swoich domów. Jeśli mieli szczęście, domy te nie znalazły się po sowieckiej stronie nowej, narzuconej przez Stalina granicy.

Fot. B. Materska

Przed warszawskim Pomnikiem Poległym i Pomordowanym na Wschodzie kwiaty złożyli przedstawiciele Związku Sybiraków, Rodzin Katyńskich, Urzędu ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych

Uroczystości sybirackie

10 lutego przed Pomnikiem Zesłańców Sybiru na skwerze Sybiraków wieniec składa delegacja Koła Wrocław-Stare Miasto

10 lutego podczas akademii w Klubie Śląskiego Okręgu Wojskowego przemawia ordynariusz Diecezji Wrocławskiej ks. arcybiskup Marian Gołębiewski

Wrocław

Msza św. celebrowana 6 lutego w kościele św. Elżbiety Węgierskiej przez ks. prałata Franciszka Głoda oraz uroczysta akademii w Klubie Śląskiego Okręgu Wojskowego i składanie wienców przed Pomnikiem Zesłańców Sybiru – to główne punkty obchodów rocznicy na Dolnym Śląsku. Uczestniczyła w nich kilkusetosobowa grupa Sybiraków. Przybyli przedstawiciele innych środowisk kombatanckich (m.in. był obecny przewodniczący Rady Kombatanckiej dr Jerzy Woźniak) oraz delegacje władz miasta, wrocławskich szkół, harcerze. Okolicznościowe przemówienie wygłosił prezes miejscowego Oddziału Związku Sybiraków Jan Fenc. Zasłużeni Sybiracy zostali odznaczeni Krzyżami Zesłańców Sybiru i medalami „Opiekun Miejsc Pamięci Narodowej”.

W imieniu odznaczonych przemawiał płk Aleksander Urbanowski

Przemawia wojewoda Marek Strzaliński

Jednym z odznaczonych był Tadeusz Sitnik. Dekoruje go wicewojewoda Jerzy Półjanowicz

65. rocznica pierwszej wielkiej deportacji

Fot. A. Nowacka

Uroczystości w kościele Opatrzności Bożej. W pierwszym rządzie od lewej stoją: Halina i Olga Polchowskie, Edward Duchnowski, Maurycy W. Komorowski, minister Jan Turski, Maria Łukaszewicz, Olgierd Poważynski, Jadwiga Opalińska, Mieczysław Piotrowski, Szymon Wroński, Bolesław Godawa. W drugim rządzie w środku ks. prałat Jerzy Siedlecki, a po prawej od niego Maria Markiewicz

Warszawa

W stolicy, oprócz uroczystości centralnej przed Pomnikiem Poległym i Pomordowanym na Wschodzie, którą zorganizował warszawski oddział Związku Sybiraków, odbyły się spotkania w poszczególnych dzielnicach. Jednym z najbardziej okazałych było spotkanie na Ochocie. 13 lutego w kościele pw. Opatrzności Bożej po odprawieniu przez ks. prałata Jerzego Siedleckiego uroczystej Mszy św. kierownik Urzędu ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych minister Jan Turski wręczył grupie Sybiraków Krzyż Zesłańców Sybiru.

Fot. A. Nowacka

Kombatantki poczty sztandarowe w kościele Opatrzności Bożej

Fot. A. Nowacka

Najstarsza Sybiraczka – 102-letnia Olga Polchowska

Przemawia prezes Oddziału Warszawskiego Związku Sybiraków Olgierd Poważynski

Fot. A. Nowacka

Sybiracy podczas Mszy św. w kościele Opatrzności Bożej

Białystok

10 lutego w Muzeum Sybiraków odbyło się uroczyste spotkanie przedstawicieli władz miasta i województwa podlaskiego z miejscowymi Sybirakami. Licznie przybyła też młodzież ze szkoły nr 4, która nosi ich imię. Po wygłoszeniu okolicznościowego przemówienia przez przewodniczącego Podlaskiej Rady Wojewódzkiej Związku Sybiraków Tadeusza Chwiedzia grupa osób najbardziej zasłużonych otrzymała odznaczenia państwowe. W części artystycznej artyści scen warszawskich zaprezentowali widowisko „Wieczna Pamięć”, oparte na tekstach zmarłego Sybiraka Mariana Jonkajtysa.

Rzeszów

Również w Rzeszowie, podczas uroczystości, która odbyła się w sali kolumnowej Podkarpackiego Urzędu Wojewódzkiego, kilkudziesięciu Sybiraków zostało odznaczonych Krzyżami Zesłańców Sybiru.

Krzyże wręczył Sybirakom wojewoda podkarpacki Jan Kurp

Grupa odznaczonych Sybiraków na tle Panoramy Golgoty Wschodu w Muzeum Sybiraków w Białymstoku

Zdjęcie ze zbiorów Ośrodka „Karta”

W Mszy św. celebrowanej 6 lutego we Wrocławiu w kościele sybirackim pw. św. Elżbiety uczestniczyły liczne poczty sztandarowe

10 lutego 1940.

Kresy Wschodnie Rzeczypospolitej

Tak było...

(...) 10 lutego o godzinie 3 w nocy wdarło się do mieszkania dwóch oficerów NKWD, trzech żołnierzy, dwóch cywilnych wywiadowców dając mnie i rodzinie 15 minut czasu na ubranie się. Mnie kazaano położyć się w kącie na podłodze, żona nie miała czasu nic spakować, bo musiała ubrać troje dzieci. Zabrali nas w tym, co mieliśmy na sobie, a był trzaskający mróz. Na nasze prośby odpowiedziano: Sowiecki Sojuz da wam wszystko, a rzeczy wasze będą wysłane za wami (...) (wspomnienie deportowanego z: *W czterdziestym nas Matko na Sybir zeszali*, Warszawa 1990).

65. rocznica pierwszej masowej deportacji

Choć od tamtych tragicznych wydarzeń minęło już tyle czasu, w pamięci Sybiraków są one wciąż żywe. 10 lutego 1940 roku ze swoich domów na Kresach Rzeczypospolitej zostało wygnanych przez NKWD na Sybir 140 tysięcy osób – mężczyzn, kobiet, dzieci. Była to tzw. pierwsza wielka deportacja.

W całym kraju środowiska sybirackie uroczysto obchodzą rocznicę tej deportacji.

10 lutego w warszawskim kościele pw. Opatrzności Bożej, po uroczystej Mszy św. kilkudziesięciu Sybiraków zostało odznaczonych przez ministra Jana Turskiego Krzyżami Zostańców

Sybiru. Wśród nich były Genowefa Maciszewska i Lucyna Kalinowska oraz Edward Bobel

Fot. A. Nowacka

